

1915-2015

Εκατό χρόνια Κυπριακό

Σκληροί αγώνες, θυσίες, χαμένες ευκαιρίες και αδιέξοδα

Συγγραφή κειμένων – επιμέλεια:

Νικόλαος Παπαδάκης

Γενικός Διευθυντής Εθνικού Ιδρύματος «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»

Οι περιπέτειες του Κυπριακού κατά τον 20ο αιώνα

Εποχή Μακαρίου Γ' Β' ΜΕΡΟΣ (συνέχεια)

Η αγγλική αλαζονεία διευρύνει τον κύκλο του αίματος

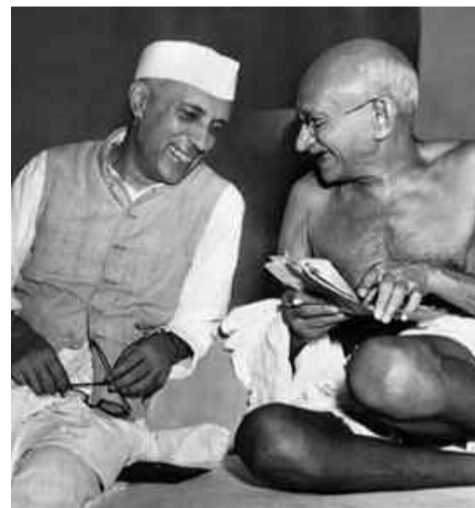
Μετά την αποτυχία των συνομιλιών Αρχιεπισκόπου-Χάρτινγκ οι Άγγλοι απάντησαν με μια πράξη αποικιακής αλαζονείας. Στις 9 Μαρτίου 1956, τη στιγμή που ο Μακάριος ήταν έτοιμος να επιβιβασθεί στο αεροδρόμιο της Λευκωσίας σε αεροπλάνο για την Αθήνα τον απίγαγαν με γκανγκστερικό τρόπο και τον εξόρισαν στις Σεϋχέλλες. Λίγα χρόνια πριν από τον Μακάριο, στα ίδια νησιά είχαν εξορισθεί οι μεγάλοι ηγέτες της Ινδίας Γκάντι και Νεχρού. Τα νησιά αυτά του Ινδικού Ωκεανού ήταν παραδεισένια, αλλά οι Άγγλοι, με μεσαιωνική σκληρότητα, είχαν ανοίξει για το Κυπριακό την πόρτα της Κόλασης. Η ενέργεια προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις, ο αρχηγός των Εργατικών στο αγγλικό κοινοβούλιο τη χαρακτήρισε πράξη παραφροσύνης και το γόπητρο της Μεγάλης Βρετανίας υπέστη βαρύ πλήγμα στη διεθνή κοινότητα. Στο πλευρό του Μακαρίου στάθηκαν η Αγγλικανική Εκκλησία και το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, ενώ στην Ελλάδα η είδηση της εξορίας προκάλεσε αληθινό σεισμό. Οι φοιτητές, οι εργάτες, ο λαός, όλοι βγήκαν στους δρόμους και οι εκδηλώσεις διαμαρτυρίας απλώθηκαν και στο τελευταίο χωριό. Η ελληνική κυβέρνηση ανακάλεσε τον πρεσβευτή της από το Λονδίνο, αλλά δεν μπόρεσε να αποφύγει τις αιματηρές συγκρούσεις μεταξύ διαδηλωτών-αστυνομίας και στρατού, που κόστισαν 200 τραυματίες. Το πλήθος κατέστρεψε τα προξενεία της Αγγλίας στη Θεσσαλονίκη και το Ηράκλειο και επιτέθηκε με σφοδρότητα κατά τεθωρακισμένων του στρατού, πολλά από τα οποία κυριεύσε. Δύο μήνες μετά, τον Μάιο, ο απαγχονισμός από τους Άγγλους των αγωνιστών Καραολή και Δημητρίου φούσκωσε ακόμα περισσότερο το κύμα αγανάκτησης των Ελλήνων και πυροδότησε μεγάλες διαδηλώσεις και καταστροφές σε αμερικανικές και αγγλικές εγκαταστάσεις στην Ελλάδα. Στις 9 Μαΐου πλήθη λαού εφόρμησαν κατά της αγγλικής πρεσβείας και, αφού κατέστρεψαν τα γραφεία της αμερικανικής υπηρεσίας πληροφοριών (CIA), συ-

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, ο Μητροπολίτης Κυπρηνείας Κυπριανός και άλλοι ιερωμένοι εξόριστοι στις Σεϋχέλλες.

γκρούστηκαν με την Αστυνομία. Ρίχτηκαν πυροβολισμοί και από τις δύο πλευρές και, όταν κόπασε η μάχη, στο κατάστρωμα της οδού Σταδίου κείτονταν τέσσερις νεκροί και εκατοντάδες τραυματίες. Λίγες ημέρες αργότερα στα Χανιά χιλιάδες διαδηλωτές συγκεντρώθηκαν και απέτρεψαν τον κατάπλου του βου αμερικανικού στόλου στη Σούδα.

Οι Άγγλοι πίστευαν ότι πίσω από τον ένοπλο αγώνα της ΕΟΚΑ κρυβόταν ο Μακάριος και η εξορία του θα απορφάνιζε τον κυπριακό λαό από τον πολιτικό του ηγέτη και θα έριχνε το ηθικό του. Ήλπιζαν ότι μετά την έκλειψή του από το πολιτικό προσκήνιο θα ήταν εύκολη η καταστολή της ένοπλης εξέγερσης. Γι' αυτό αμέσως μετά την εξορία εξαπέλυσαν άγρια καταδίωξη κατά των Κυπρίων αγωνιστών, η οποία απλώθηκε στα βουνά του Τροόδους. Για να βγάλουν τον Γρίβα από το κρησφύγετό του, έβαλαν φωτιά στα δάση, που τελικά έκαψε 19 Άγγλους στρατιώτες. Εντούτοις ο Γρίβας όχι μόνο παρέμενε ασύ-

Οι ιστορικοί ηγέτες της Ινδίας Νεχρού και Γκάντι πριν να επιτύχουν την ανεξαρτησία της πατρίδας τους εξορίστηκαν και αυτοί από τους Άγγλους στις Σεϋχέλλες.

ληπτος και κατόρθωνε να κατευθύνει με ριτιστοτεχνικό τρόπο τον ένοπλο αγώνα, αλλά δεν δίστασε να προβεί σε αντίποινα για την εκτέλεση των Καραολή και Δημητρίου. Παράλληλα, κατά την απουσία του Αρχιεπισκόπου, ανέλαβε την πολιτική ηγεσία του αγώνα και πολλές φορές ήλθε σε αντίθεση με την ελληνική κυβέρνηση. Όμως, ο τυφλός αντικομμουνισμός του, τον οδήγησε σε αιματηρές εκκαθαρίσεις κατά αριστερών πολιτών, καθώς και κατά αντιπάλων της ΕΟΚΑ ή και συνεργατών της αποικιακής διοίκησης. Η ακραία αυτή πολιτική, εκτός του ότι έπληττε ηθικά τον κυπριακό αγώνα, έδινε άφθονη τροφή στην αγγλική και στην τουρκική προπαγάνδα, που εντέχνως διέδιδαν ότι υπήρχε κομμουνιστική απειλή στην Κύπρο. Στην πραγματικότητα η αγγλική διπλωματία, αξιοποιώντας τον κομμουνιστικό «μπαμπούλα», έφερε ακόμα πιο

κοντά της τους Αμερικανούς, οι οποίοι, στην κορύφωση του Ψυχρού Πολέμου, φοβούνταν την επικράτηση της Αριστεράς στην Κύπρο.

Ξανά στον Ο.Η.Ε. Ο υπόγειος πόλεμος Αθήνας-Λονδίνου

Απέναντι σε αυτή τη θύελλα το μοναδικό όπλο που διέθετε η ελληνική κυβέρνηση ήταν μία νέα προσφυγή στον Ο.Η.Ε. Εκεί μεταφερόταν πλέον η σκληρή σύγκρουση μεταξύ Ελλάδος και Αγγλίας, που συν τω χρόνω λάμβανε δραματικές διαστάσεις. Η ελληνική διπλωματία, πιο οργανωμένη αυτή τη φορά, με επικεφαλής τον Ευάγγελο Αβέρωφ, μολοντί είχε σημαντικές επιτυχίες, δεν κατόρθωσε να καταγάγει μια καθαρή νίκη. Η προσφυγή στα τέλη του 1956 συγκέντρωσε τα 2/3 των ψήφων της ολομέλειας της γενικής συνέλευσης, αλλά στην απόφαση δεν υπήρχε καμία αναφορά περί αυτοδιάθεσης. Οι Άγγλοι είχαν συμμάχους τους τα κράτη της Κοινοπολιτείας, τις δυτικές Δυνάμεις που διατηρούσαν ακόμα αποικίες (Γαλλία, Βέλγιο και Πορτογαλία), την Τουρκία και βέβαια τις Η.Π.Α., που απέβλεπαν πάντα σε διαπραγματεύσεις μεταξύ των αντιμαχόμενων μερών και είχαν τη δυνατότητα να επηρεάσουν αρνητικά το αποτέλεσμα σε βάρος των ελληνικών θέσεων. Προφανώς ο αγώνας ήταν άνισος.

Κατά την προσφυγή όμως του Δεκεμβρίου του 1957 η ελληνική πλευρά έχασε μία ανέλπιστα ευκαιρία. Ο Αβέρωφ, που ήταν παρών κατά τη συζήτηση στη γενική συνέλευση, προβλέποντας μια νέα ήττα, ζήτησε τη βοήθεια του αντιπροσώπου της Ινδίας Κρίσνα Μένον. Ο πολύπειρος διπλωμάτης ανέλαβε να παρουσιάσει ο ίδιος ένα σχέδιο που προέβλεπε εγγυημένη ανεξαρτησία για την Κύπρο. Πίστευε ότι μόνο ένα τέτοιο σχέδιο θα εξουδετέρωνε τους αγγλοτουρκικούς ισχυρισμούς ότι η Ελλάδα διατηρούσε κατακτητικές βλέψεις σε βάρος της Κύπρου. Ο Ινδός αντιπρόσωπος δεν εκπροσωπούσε μόνο τη χώρα του αλλά και ένα σύνολο χωρών του τρίτου κόσμου, που κατά πάσα πιθανότητα θα ψήφιζαν υπέρ του σχεδίου του. Ο Αβέρωφ το δέχθηκε αμέσως. Ο Μακάριος, που ήταν παρών στη συνέλευση, το απέρριψε λέγοντας: «αυτοδιάθεση και ας χάσουμε την απόφαση». Πράγματι η απόφαση χάθηκε και για μία ακόμη φορά η αγγλοτουρκική συμμαχία είχε κερδίσει μία άνετη νίκη.

Στο μεταξύ από τα τέλη του 1956 η διεθνής κατάσταση χειροτέρευσε και έγινε εκρηκτική μετά την εισβολή των σοβιετικών στρατευμάτων στην Ουγγαρία και την καταστολή της συγγραφικής επανάστασης. Ακολούθησε τον Νοέμβριο του ίδιου χρόνου ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος Αγγλίας-Γαλλίας κατά της Αιγύπτου για τον

Χανιώτικα νέα

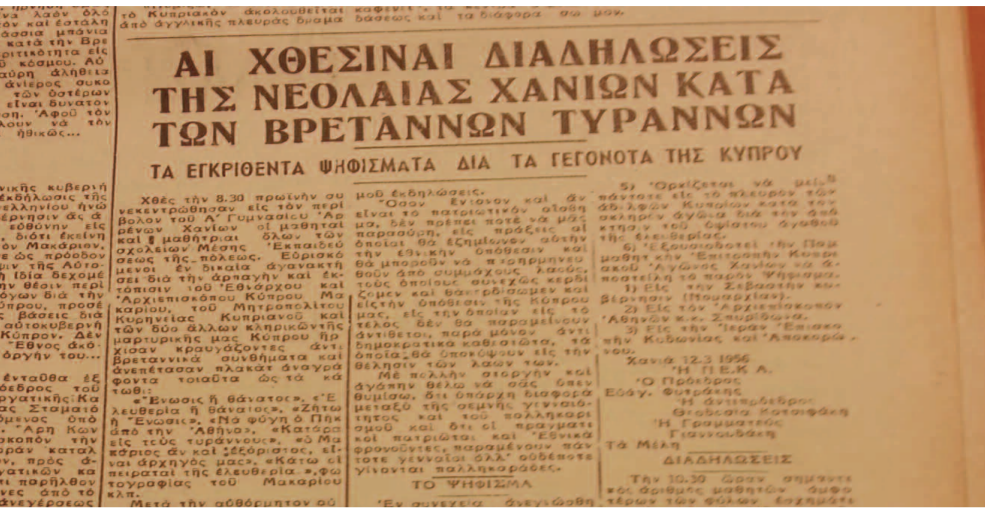
ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ:
ΧΑΝΙΩΤΙΚΑ ΝΕΑ - ΕΚΤΥΠΩΤΙΚΗ Α.Ε.

ΙΔΡΥΤΗΣ:
Γιάννης Ε. Γαρεδάκης
ΕΚΔΟΤΗΣ:
Μανώλης Α. Γαρεδάκης
ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ:
Ελευθερία Μ. Κουμή
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ:
Παρασκευάς Ν. Περάκης
ΣΥΝΤΑΞΗ:
Γιάννης Λυβιάκης
Γιάννα Μαρουλοσφάκη
ΡΕΠΟΡΤΑΖ:
Γιώργος Κώνστας
Δημήτρης Μαριδάκης

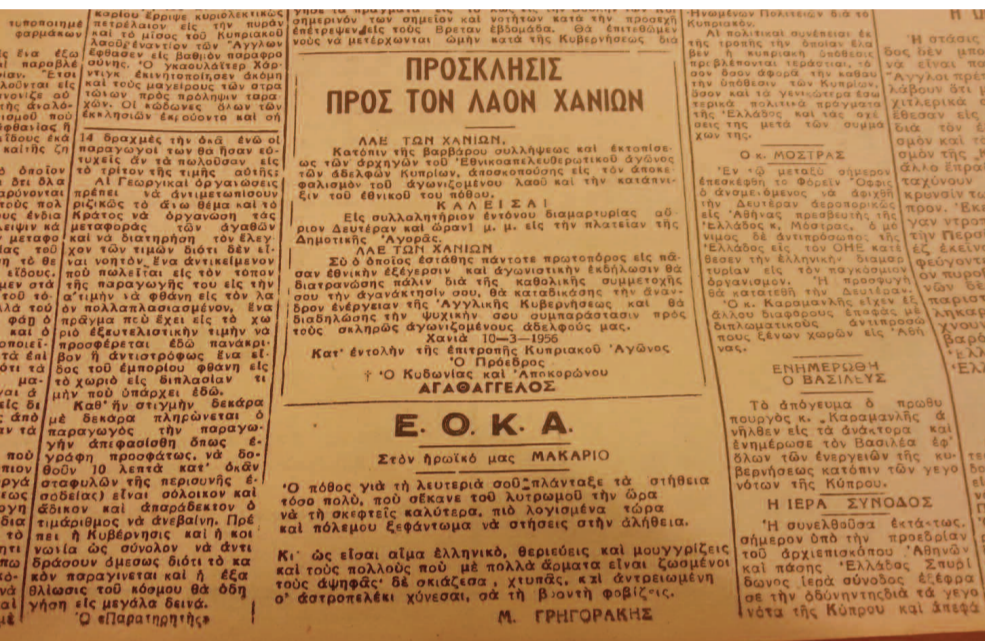
Μανώλης Μαρκαντωνάκης
Ελένη Φουντουλάκη
ΑΘΛΗΤΙΚΑ:
Γιώργος Δρακάκης
Μάκης Καρτσωνάκης
Γιώργος Σταυριανουδάκης
ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ:
Βαγγέλης Βεργανελάκης
Νεκτάριος Κακατοσάκης
Αντώνης Φραγκιαδάκης
ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ:
Γεωργία Αδικημενάκη
Δέσποινα Βάλλα
Νίκη Ξυφανταράκη
Ελένη Σταυρίδη
ΠΙΕΣΤΕΣ:
Hussein Rajaiiftikhar

Γιάννης Περάκης
Γιώργος Στεφανιάκης
ΣΥΝΤΑΞΗ:
Εμπορικό Κέντρο "Ερμής" (Μπουνιαλί)
τηλ. 28210 51.003 - 6, fax 28210 51.007
e-mail: info@haniotika-nea.gr
ΓΡΑΦΕΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ:
Καραϊσκάκη 49
τηλ. 28210 70.563 - 6, FAX 28210 91.900
ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΟ ΤΜΗΜΑ:
Εύα Κουμή
τηλ.: 28210 70.563 - 6, FAX 28210 91.900
e-mail: ads@haniotika-nea.gr

Φωτογραφία εξωφύλλου: Μακάριος Γ'. Προσωπογραφία φιλοτεχνημένη από τον Γάλλο ζωγράφο Ν. Ανσέλμ (N. Anselm)

Στα Χανιά, όπως και σε όλη τη χώρα, η εξορία του Μακαρίου πυροδοτούσε σφοδρές αντιδράσεις. Χαρακτηριστικά τα δημοσιεύματα της εφημερίδας «Παρατηρητής» 11 και 13 Μαρτίου 1956.

Ο απαγχονισμός των δυο αγωνιστών της ΕΟΚΑ, Καραολή και Δημητρίου. Το «αιματηρόν αίμα» των Άγγλων προκάλεσε μεγάλες αντιδράσεις σε όλη την Ελλάδα.

Ο υπουργός Εξωτερικών Ευάγγελος Αβέρωφ - Τοσίτσας και ο αντιπρόσωπος της Ελλάδας στα Ηνωμένα Έθνη Δημήτρης Μπίτσιος.

έλεγχου της διώρυγας του Σουέζ. Οι Αγγλογάλλοι διέλυσαν τον στρατό του Νάσερ αλλά υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν την Αίγυπτο. Η αμερικανική κυβέρνηση, χρησιμοποιώντας σε αυτή την περίπτωση τον Ο.Η.Ε., έδωσε ένα σκληρό μάθημα στις δύο καταρρέουσες αποικιακές αυτοκρατορίες για το ποιος θα είχε στο εξής τον πρώτο λόγο στη νευραλγική αυτή περιοχή της Μέσης Ανατολής.

Στη δίνη αυτής της παγκόσμιας κρίσης η Κύπρος χρησιμοποιήθηκε ως βάση εξόρμησης των αγγλογαλλικών στρατευμάτων κατά της Αιγύπτου και επομένως η στρατηγική της αξία απέκτησε ακόμα μεγαλύτερη σημασία για τα συμφέροντα των Άγγλων στην περιοχή. Μετά την κατάρρευση των συνομιλιών Μακαρίου-Χάρντινγκ και την ήττα στην Αίγυπτο, το Λονδίνο, για να φέρει πιο κοντά του την Τουρκία, που τη θεωρούσε σύμμαχο του στην περιοχή, άρχισε να σχεδιάζει τη διχοτόμηση της Κύπρου. Προϋπόθεση για να μην διχοτομηθεί η Κύπρος, όπως γράφει ο Ήντεν στα απομνημονεύματά του, ήταν η συνεργασία Ελλήνων, Τούρκων και Άγγλων στον έλεγχο του υψοτού. Οι Άγγλοι πλέον συνέδεαν ανοικτά το μέλλον της Κύπρου με τις επιθυμίες των Τούρκων· και ο Μεντερές, έχοντας λάβει το μήνυμα, έλεγε ότι η Κύπρος αποτελούσε γεωγραφική προέκταση της Μικράς Ασίας.

Η αποκάλυψη της διασύνδεσης της αγγλικής πολιτικής με τις εξτρεμιστικές επιδιιώξεις της εθνολαϊκιστικής κυβέρνησης της Άγκυρας προκαλούσε σφοδρές αντιδράσεις ακόμα και στην Αγγλία. Ο γιος του Τσόρτσιλ, Ράντολφ, κατηγορούσε τον Ήντεν ότι στην ουσία υπουργός των Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας ήταν ο Μεντερές. Απέναντι σε αυτόν τον παραλογισμό των Άγγλων η ελληνική κυβέρνηση είχε περιέλθει σε δεινή θέση. Είχε επιτύχει τη συμπάραση των χωρών του Τρίτου Κόσμου και των κομμουνιστικών χωρών στον Ο.Η.Ε., χωρίς όμως πρακτικό αποτέλεσμα. Προφανώς οι στρατηγικοί στόχοι της Σοβιετικής Ένωσης θα υπερεπέρχονταν μόνον εάν η Ελλάδα αποχωρούσε

από το ΝΑΤΟ και προσχωρούσε στο μπλοκ των ουδετέρων χωρών. Όμως μια τέτοια επαναστατική αλλαγή στους εξωτερικούς προσανατολισμούς της χώρας ενείχε τεράστιου κινδύνου, διότι η αναβάθμιζε ακόμα περισσότερο το ρόλο της Τουρκίας στην κρίσιμη περιοχή της Εγγύς Ανατολής και θα διευκόλυνε το μοίρασμα της Κύπρου μεταξύ των Άγγλων και των Τούρκων. Επιπλέον ενδεχόμενη έξοδος από το ΝΑΤΟ θα άφηνε ελεύθερο πεδίο στην τουρκική διπλωματία και θα υποχρέωνε τις Ηνωμένες Πολιτείες και ορισμένες δυτικές χώρες, που μέχρι τότε τηρούσαν μια πιο διαλλακτική στάση απέναντι στην Ελλάδα, να ταχθούν ανοικτά και χωρίς ενδοιασμούς στο πλευρό της Άγκυρας.

Υπό τις συνθήκες αυτές ο Ψυχρός Πόλεμος μεταξύ Ελλάδος και Μεγάλης Βρετανίας άρχισε να διεξάγεται με βρώμικα μέσα και να παίρνει μεγάλες διαστάσεις. Η Intelligence Service δεν δίστασε να διαρρήξει την ελληνική πρεσβεία στην Άγκυρα και να κλέψει τέσσερις απόρρητους φακέλους που αφορούσαν το Κυπριακό. Ακόμα, οι αγγλικές μυστικές υπηρεσίες κατάφεραν να παγιδεύσουν τον τηλεφωνο του σπιτιού του πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή συνδέοντας τον πλησιέστερο υποσταθμό του ΟΤΕ με την αγγλική πρεσβεία. Η απάντηση της ελληνικής πλευράς ήταν αριστοτεχνική. Με εντολή του Καραμανλή, ο Αβέρωφ, με τη βοήθεια της ελληνικής αντικατασκοπείας, συγκέντρωσε αδιάσπαστα στοιχεία για τις υποκλοπές, τα οποία εν συνεχεία κατέθεσε σε ένα συμβολαιογράφο στην Ελβετία. Ο Άγγλος πρεσβευτής στην Αθήνα παραλίγο να πάθει αποπληξία όταν ο Αβέρωφ τον κάλεσε στο υπουργείο των Εξωτερικών και του έδειξε το φάκελο που αποδείκνυε ότι ο ίδιος ο πρωθυπουργός της Ελλάδος είχε πέσει θύμα κατασκοπείας από την Intelligence Service. Η ελληνική κυβέρνηση ήταν αποφασισμένη να αποκαλύψει τη βρώμικη αυτή υπόθεση στη διάρκεια της νέας μάχης που ξεκινούσε τότε στον Ο.Η.Ε. Οι Άγγλοι όμως διέθεταν και αυτοί στοιχεία που

αποδείκνυαν ότι η ελληνική κυβέρνηση τροφοδοτούσε με όπλα την ΕΟΚΑ. Έτσι το σκάνδαλο των υποκλοπών αποσιωπήθηκε, διότι στο μεταξύ και οι Άγγλοι δέχθηκαν να μην παρουσιάσουν στον Ο.Η.Ε. το φάκελο με την αποστολή όπλων στην Κύπρο. Στη χωρίς όπλα σύγκρουση μεταξύ Αθήνας και Λονδίνου η ελληνική κυβέρνηση διέθετε ένα ακόμα σοβαρό όπλο. Είχε στα χέρια της όλα τα στοιχεία που τεκμηριώναν τα φοβερά βασανιστήρια, που είχαν υποστεί οι Κύπριοι αγωνιστές από τους Άγγλους στρατιώτες. Όσο και αν φαίνεται παράδοξο, ο Αβέρωφ δέχθηκε ασφυκτικές πιέσεις από τον Αιγύπτιο αντιπρόσωπο στον Ο.Η.Ε. να μην αποκαλύψει τα στοι-

χεία, διότι σ' αυτήν την περίπτωση οι χώρες του Τρίτου Κόσμου, που δεν επιθυμούσαν ανοικτή σύγκρουση με τους Άγγλους, δεν θα υποστήριζαν την ελληνική προσφυγή στα Ηνωμένα Έθνη.

Η περιορισμένη απήχηση της νέας ελληνικής προσφυγής στον Ο.Η.Ε. μετριάσθηκε με την απελευθέρωση του Μακαρίου από τις Σευχέλλες τον Απρίλιο του 1957. Ήταν μια επιτυχία της κυβέρνησης που διευκολύνθηκε με αμερικανική παρέμβαση στους Άγγλους. Στα μέσα Απριλίου όλη η Αθήνα ξεσηκώθηκε για να υποδεχθεί τον Αρχιεπίσκοπο, που επέστρεφε από την εξορία με το φωτοστέφανο του εθνικού ήρωα.

Νοέμβριος 1956: Ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος Αγγλίας-Γαλλίας κατά της Αιγύπτου για τον έλεγχο της Διώρυγας του Σουέζ. Τα Αγγλογαλλικά στρατεύματα είχαν ως βάση εξόρμησης την Κύπρο.

Σχέδια για τον διαμελισμό της Κύπρου

Από το τέλος του 1957 μέχρι το καλοκαίρι του 1958 η τουρκική πλευρά εξαπέλυσε στίφη Τουρκοκυπρίων που λεπλάτψαν και κατέστρεψαν καταστήματα Ελληνοκυπρίων και προέβησαν σε δολοφονικές και τρομοκρατικές επιδρομές. Ταυτόχρονα άρχισαν να κυκλοφορούν ένοπλες ομάδες από τις δύο κοινότητες έτοιμες να αλληλοεξοντωθούν, ενώ στους δρόμους των μεγάλων πόλεων Τουρκοκύπριοι διαδήλωναν με το σύνθημα διχοτόμηση ή θάνατος. Οι Τούρκοι ήθελαν να αποδείξουν ότι δεν ήταν δυνατή πλέον η συμβίωση των δύο κοινοτήτων και αποφάσισαν τη βίαιη μετακίνηση τουρκικών πληθυσμών από τα μικτά χωριά, ώστε να εμφανίσουν τη διχοτόμηση ως αναπόφευκτη λύση. Τις ενέργειες τους αυτές τις συνδύαζαν με ένα τρομοκρατικό όργιο, που κόστισε στους Έλληνες 23 νεκρούς. Η απάντηση του Γρίβα ήταν ανάλογη, μόνο που συνοδεύτηκε από αιματηρές εκκαθαρίσεις και κατά των Ελλήνων κομμουνιστών της Κύπρου, παρά τις απεγνωσμένες εκκλήσεις της ελληνικής κυβέρνησης και του Μακαρίου, που εξακολουθούσε να παραμένει στην Αθήνα. Το επιχειρησιακό σχέδιο της ΕΟΚΑ περιελάμβανε πλέον τρεις αντιπάλους: Άγγλους, Τούρκους και κομμουνιστές με τους οποίους η σύγκρουση έτεινε να εξελιχθεί σε εμφύλιο πόλεμο.

Αλλά και σε διπλωματικό επίπεδο η κατάσταση δεν ήταν καλύτερη. Ο Ο.Η.Ε. είχε εκμυδενίσει κάθε ελπίδα αποδοχής της αυτοδιάθεσης της Κύπρου. Η μεσολάβηση του ΝΑΤΟ, έπειτα από σφοδρές αντιδράσεις Άγγλων και Τούρκων, είχε αποτύχει και οι Άγγλοι παρουσίαζαν διάφορα διχοτομικά σχέδια, που τα απέρριπτε η ελληνική πλευρά. Τον Ιούνιο του 1958 η αγγλική κυβέρνηση πρότεινε ένα μακιαβελικό σχέδιο που ισοδυναμούσε με τριχοτόμηση της Κύπρου. Εμπνευστής του σχεδίου, ο Πρωθυπουργός της Βρετανίας Μακμίλαν, ο οποίος είχε διαδεχθεί τον Ήντεν.

Ο Αβέρωφ άκουσε κατάπληκτος από το στόμα του Άγγλου πρεσβευτή στην Αθήνα το νέο πολιτεύμα που σκόπευαν να εγκαθιδρύσουν οι Άγγλοι στην Κύπρο: αντιπροσωπευτική κυβέρνηση με πρόεδρο τον Άγγλο κυβερνήτη, δύο Βουλές, μία ελληνοκυπριακή και μια τουρκοκυπριακή, ενώ οι δύο κοινότητες θα αποκτούσαν αυτόνομη διαχείριση στις κοινοτικές τους υποθέσεις. Ο Αβέρωφ απέρριψε αμέσως αυτόν τον τριπλό συνεταιρισμό, για να ακούσει εξοργισμένος τον Άγγλο διπλωμάτη να τον προειδοποιεί ότι Άγγλοι και Τούρκοι, έστω και χωρίς την Ελλάδα, ήταν αποφασισμένοι να προχωρήσουν μόνοι τους στην εφαρμογή του σχεδίου. Ο Μακάριος προ του μεγάλου κινδύνου έκανε στροφή 180 μοιρών. Έστειλε επιστολή στο νέο κυβερνήτη

Αθήνα, Αύγουστος 1958. Ο βρετανός Πρωθυπουργός Χ. Μακμίλαν ταξίδεψε στην Ελλάδα για να γίνει δεκτό το σχέδιο τριπλής διχοτόμησης της Κύπρου. Στη φωτογραφία με τον Πρωθυπουργό Κ. Καραμανλή.

της Κύπρου Φουτ, με την οποία, αφού ζητούσε διαπραγματεύσεις μόνο με τους Άγγλους, παραμέριζε την αυτοδιάθεση και δεχόταν αυτοκυβέρνηση χωρίς προκαθορισμό του πολιτικού μέλλοντος της Κύπρου. Δυστυχώς η ευκαιρία είχε χαθεί όταν ένα χρόνο νωρίτερα οι Άγγλοι, με το σχέδιο Χάρντινγκ, του προσέφεραν πολύ περισσότερα από όσα ζητούσε τώρα. Το Λονδίνο επέμεινε στα διχοτομικά του σχέδια και απέρριψε την παρέμβαση του Αρχιεπισκόπου.

Στα μέσα Σεπτεμβρίου Άγγλοι και Τούρκοι, στο πλαίσιο του σχεδίου Μακμίλαν, διόρισαν ύπατους αρμοστές στην Κύπρο προχωρώντας έτσι στον διαμελισμό του νησιού. Ο Μακάριος συναισθάνθηκε επιτέλους τη μεγάλη απειλή και αποφάσισε να αποδεχθεί την ανεξαρτησία που του πρότειναν από καιρό η Ινδία και άλλες χώρες του Τρίτου Κόσμου. Ανακοίνωσε την απόφασή του στη βουλευτή του Εργατικού Κόμματος της Αγγλίας Μπάρμπαρα Κάσλ, λέγοντάς της ότι ήταν έτοιμος να δεχθεί την ανεξαρτησία με αποκλεισμό της ένωσης και της διχοτόμησης. Η

Αθήνα, Σεπτέμβριος 1958. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ανακοινώνει στην Μπάρμπαρα Κάσλ, αντιπρόεδρο και βουλευτή του Εργατικού κόμματος της Αγγλίας, την απόφασή του να εγκαταλείψει την Ένωση και να στραφεί προς την Ανεξαρτησία.

Λίγες ημέρες πριν από τις εκλογές της 3ης Νοεμβρίου 1963. Εικόνα από τη μεγάλη συγκέντρωση της Ενώσεως Κέντρου στην Πλατεία Κλαυθμώνος

Οι περισσότερες από τις 13 αλλαγές, τις οποίες πρότεινε τότε ο Μακάριος, ήταν βάσιμες και αναγκαίες για την ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος. Πλην όμως υποβλήθηκαν σε ακατάλληλο χρόνο και με τρόπο που προκάλεσαν τη σφοδρή αντίδραση της Άγκυρας και των Τουρκοκυπρίων. Ο πρέσβης της Κύπρου στην Αθήνα Νικόλαος Κρανιδιώτης, στενός φίλος του Μακάριου, θα γράψει αργότερα για το σοβαρό αυτό σφάλμα, ότι η αλλαγή του συντάγματος έπρεπε να είχε επιδιωχθεί βαθμιαία και σε στενή συνεργασία με την Αθήνα και την Άγκυρα. Ο Σοφοκλής Βενιζέλος, αιφνιδιασμένος από τις εξελίξεις, βρέθηκε στα μέσα Δεκεμβρίου στο Παρίσι, όπου κατόρθωσε να πείσει τον Τούρκο υπουργό Εξωτερικών να συστήσει στους Τουρκοκυπρίους να ξεκινήσουν διαπραγματεύσεις με τον Μακάριο. Τόσο ο ίδιος όσο και ο Πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου πίστευαν στη σταδιακή ανατροπή των συνθηκών, αλλά έθεταν ως προϋπόθεση την αποφυγή μονομερών ενεργειών και την επικράτηση κλίματος νηφαλιότητας μεταξύ των δύο κοινοτήτων της Κύπρου.

Όμως η παντελής έλλειψη αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ ελληνικής και τουρκικής πλευράς και ο φόβος για αιματηρό ξεκαθάρισμα λογαριασμών υπονόμισαν κάθε προσπάθεια για ειρηνική επίλυση των διαφορών. Με αφοπλιστική ειλικρίνεια ο Μακάριος, λίγες μέρες αργότερα, θα δηλώσει ότι οι Έλληνες φοβούνταν τουρκική επίθεση και οι Τούρκοι ελληνική. Στις 21 Δεκεμβρίου ένα επεισόδιο, το οποίο στοίχισε τη ζωή σε δύο Τουρκοκύπριους, θα οδηγήσει σε μια από τις αιματηρότερες συγκρούσεις μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Η τουρκοκυπριακή πλευρά απάντησε αμέσως, εξαπολύοντας κύμα δολοφονικής τρομοκρατίας για να ανταπαντήσει η ελληνική με σφοδρή επίθεση κατά των τουρκοκυπριακών θέσεων στην Ομορφίτα. Η κυπριακή ηγεσία είχε διαπράξει το σοβαρό λάθος να αναθέσει την επιχείρηση στον ακραίο εθνικιστή Νίκο Σαμψών, επιτρέποντας έτσι στην τουρκική προπαγάνδα να ισχυρισθεί ότι υπήρξαν πολλοί νεκροί. Αργά το βράδυ των Χριστουγέννων ο Μακάριος απηύθυνε τηλεφωνική έκκληση στον Βενιζέλο για στρατιωτική επέμβαση της Ελλάδας. Ο τηλεφωνικός διάλογος που ακολούθησε ήταν έντονος και ο Έλληνας αντιπρόεδρος και υπουργός Εξωτερικών έκλεισε απότομα το τηλέφωνο, λέγοντας: «Σεις που υπο-

γράψατε τις συνθήκες της Ζυρίχης, Σεις έχετε την ευθύνη. Δεν θα μπλέξω την Ελλάδα σε πόλεμο». Όμως οι Τούρκοι έδειχναν αποφασισμένοι να κάνουν απόβαση στην Κύπρο. Στις 28 Δεκεμβρίου, στη μία μετά τα μεσάνυχτα, τα τουρκικά πλοία είχαν εισέλθει στα κυπριακά χωρικά ύδατα και απείχαν ελάχιστα μίλια από τις ακτές του νησιού. Η αντίδραση του Βενιζέλου υπήρξε ακαριαία. Κάλεσε, στις δύο το πρωί, τον πρεσβευτή των Η.Π.Α. στην Αθήνα Χένρι Λαμπούις και του ζήτησε την επέμβαση του έκτου στόλου, ώστε να αποτραπεί η τουρκική απόβαση.

σε διαφορετική περίπτωση, τον προειδοποίησε, ότι η Ελλάδα θα εμπλεκόταν σε πολεμικές επιχειρήσεις. Ο Λαμπούις ζήτησε την επέμβαση της κυβέρνησής του, ώστε να αποτραπεί ελληνοτουρκικός πόλεμος. Η προσωπική παρέμβαση του Προέδρου Λίντον Τζόνσον στην τουρκική ηγεσία, υποχρέωσε τους Τούρκους να ματαιώσουν την απόβαση. Οι χειρισμοί του Σοφοκλή Βενιζέλου είχαν αποτρέψει την τουρκική εισβολή και η διεθνής διπλωματία τον αναγνώρισε ως ένα σπουδαίο υπουργό Εξωτερικών. Στις 29 Δεκεμβρίου, δύο μέρες πριν από την παραίτηση

της κυβέρνησης και της προκήρυξης νέων εκλογών για τις 16 Φεβρουαρίου 1964, ο Βενιζέλος απηύθυνε μια αυστηρή επιστολή προς τον Μακάριο. Του επισήμαινε τους κινδύνους που συνεπαγόταν η πολιτική του για το μέλλον της Κύπρου και τον προειδοποιούσε ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν επρόκειτο στο εξής να τον ακολουθήσει στις μονομερείς επιλογές του. Τέλος, τον καλούσε να διαπραγματευθεί με την τουρκοκυπριακή πλευρά, διότι, οι συμφωνίες της Ζυρίχης μόνο με διαπραγματεύσεις και όχι με δυναμικά μέσα μπορούσαν να βελτιωθούν.

Η πρώτη Κυβέρνηση της Ενώσεως Κέντρου αμέσως μετά τις εκλογές της 3ης Νοεμβρίου 1963. Μεταξύ άλλων διακρίνονται ο Πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου και δίπλα του ο Αντιπρόεδρος και Υπουργός Εξωτερικών Σοφοκλής Βενιζέλος. Ακριβώς πίσω από τον Πρωθυπουργό ο Υπουργός Δικαιοσύνης Πολυχρόνης Πολυχρονίδης και πίσω του ο Υπουργός Οικονομικών Κωνσταντίνος Μπισσάκης .

Χριστούγεννα 1963: Ελληνοκύπριοι στη διάρκεια συγκρούσεων στη Λεμεσό

Οδόφραγμα έξω από το ξενοδοχείο Λήδρα Παλλάς

Τα κυριότερα από τα 13 σημεία του Μακαρίου αφορούσαν: την κατάργηση του δικαιώματος βέτο του Τουρκοκύπριου αντιπροέδρου· την ενοποίηση των δήμων· την κατάργηση της διατάξεως του συντάγματος για προϋπόθεση χωριστής πλειοψηφίας κατά κοινότητα στην ψήφιση νόμων που αφορούσαν τους δήμους, τον εκλογικό νόμο και την επιβολή φόρων· την αναλογική συμμετοχή Ελλήνων και Τούρκων στις δημόσιες υπηρεσίες· την κατάργηση των δύο κοινοτικών Βουλών· την ενοποίηση της Δικαιοσύνης.

Ο Μακάριος με αποφασιστικότητα και τόλμη είχε προχωρήσει στο άνοιγμα της επόμενης και πιο κρίσιμης φάσης του Κυπριακού ζητήματος. Το ερώτημα ήταν κατά πόσο οι διεθνείς συνθήκες ήταν πρόσφορες για ένα τέτοιο τεράστιο άλμα. Ακόμη, εάν η Ελλάδα ήταν σε θέση να ακολουθήσει και να στηρίξει τον Αρχιεπίσκοπο στη διαγραφόμενη νέα περίπτωση ολόκληρου του Ελληνισμού. Στο μεταξύ η κατάσταση στην Κύπρο χειροτέρευε. Οι τουρκικές δυνάμεις διατηρούσαν τις θέσεις μάχης και οι Τουρκοκύπριοι εγκαθιστούσαν πολυβολεία, διακόπτοντας την επικοινωνία Λευκωσίας και Κερύνειας, και δημιουργούσαν απειλητικούς θύλακες. Οι νεκροί και οι ακρότητες, που είχαν διαπραχθεί και από τις δύο πλευρές υπονόμωσαν τις σχέσεις τους και κατέστρεψαν κάθε προοπτική για ειρηνική συμβίωση. Την επιτήρηση της κατάπαυσης του πυρός ανέλαβαν βρετανικές δυνάμεις, οι οποίες χάραξαν την περίφημη Πράσινη Γραμμή, μια γραμμή ουδετερότητας μεταξύ των αντιμαχομένων μερών. Όσο και να μην το ήθελε η ελληνική πλευρά, η Πράσινη Γραμμή αποτελούσε ένα βήμα διχοτόμησης της Κύπρου.

Εποχή Γεωργίου Παπανδρέου

Στις 31 Δεκεμβρίου 1963 η κυβέρνηση Παπανδρέου, μη διαθέτοντας κοινοβουλευτική αυτοδυναμία, παραιτείται και στις 8 Ιανουαρίου 1964 προκηρύσσονται νέες εκλογές για τις 16 Φεβρουαρίου. Το αποτέλεσμα υπήρξε θριαμβευτικό για τον Γεώργιο Παπανδρέου: η Ένωση Κέντρου έλαβε ποσοστό 52,7% του εκλογικού σώματος, η Ε.Ρ.Ε. υπό τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο 35,3% και η Ε.Δ.Α. 11,8%. Στη νέα Βουλή, που επρόκειτο να είναι η τελευταία μέχρι το 1974, η Ένωση Κέντρου διέθετε απόλυτη πλειοψηφία 171 εδρών, ενώ μεταξύ των μελών της συγκαταλεγόταν και ο Ανδρέας Παπανδρέου, που εξελέγη για πρώτη φορά βουλευτής στο νομό Αχαΐας.

Ο Νίκος Σαμψών μετά τα γεγονότα στην Ομορφίτα

Στη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου κυριάρχησε το Κυπριακό, με τον Γεώργιο Παπανδρέου, αντίθετα προς όσα έλεγε στη Βουλή το 1959, να διακηρύσσει ενώπιον του λαού ότι οι συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου ήταν «προδοσία» και «συμφορά» και ότι «η προδοσία της Κύπρου δεν έχει αμνηστευθεί». Θέση προφανώς αντίθετη προς αυτή που είχε λάβει ο Σοφοκλής Βενιζέλος, ο οποίος κατά τα αιματηρά Χριστούγεννα του 1963 συνιστούσε στον Μακάριο διαπραγματεύσεις με τους Τουρκοκυπρίους για επίλυση των διαφορών στο πλαίσιο των συνθηκών. Παραδόξως την ίδια ώρα, σε αντίθεση με όσα έλεγε από τους προεκλογικούς εξώστες, ο Παπανδρέου, σε σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών υπό τον διάδοχο Κωνσταντίνο, δεχόταν να εγκατασταθεί στην Κύπρο ειρηνευτική δύναμη με στρατεύματα αποκλειστικά του ΝΑΤΟ. Τη λύση αυτή, σε συνδυασμό με ένα αμερικανικό σχέδιο υπαγωγής της Κύπρου υπό τον έλεγχο του

ΝΑΤΟ, ο Μακάριος τα απέρριψε κατηγορηματικά, καταθέτοντας ταυτόχρονα προσφυγή στα Ηνωμένα Έθνη, για συγκρότηση ειρηνευτικής δύναμης.

Ατυχώς, λίγες ημέρες πριν από τις εκλογές του Φεβρουαρίου έφυγε ξαφνικά από τη ζωή ο Σοφοκλής Βενιζέλος. Όπως προφητικά έγραφε στη νεκρολογία του ο Χρήστος Λαμπράκης, όσο ζούσε ο Κρητικός πολιτικός ήταν «μία εγγύηση σταθερότητας εις τον τόπον μας και ένας παράγων μετριοπαθείας και ισορροπίας». Πράγματι ο θάνατός του στέρησε τη χώρα από έναν ικανό και έμπειρο πολιτικό στο χειρισμό της εξωτερικής πολιτικής, ενώ η απουσία του από την πολιτική ζωή της χώρας επρόκειτο να δημιουργήσει ένα δυσαναπλήρωτο κενό, το οποίο δεν θα κατάφερε τελικά να καλύψει η ηγεσία της Ένωσης Κέντρου.

Δέκα ημέρες μετά την ανάληψη της εξουσίας από την Ένωση Κέντρου εκδηλώνονται οι πρώτες διαφωνίες μεταξύ Μακαρίου και νέου Πρω-

θυπουργού. Ο Παπανδρέου, με μία αυστηρή επιστολή του προς τον Μακάριο με ημερομηνία 25 Φεβρουαρίου, κατηγορούσε την κυπριακή ηγεσία ότι προχωρούσε ασυντόνιστα, χωρίς να ενημερώνει προηγουμένως την ελληνική κυβέρνηση, σε δυναμικές πρωτοβουλίες, τις οποίες «κινδυνεύομε να πληροφορούμεθα [...] ως αναγνώσται του διεθνούς Τύπου». Στη συνέχεια ο Παπανδρέου, αφού ζήτησε συντονισμό, αμοιβαία ενημέρωση, συνεργασία και αλληλεγγύη, έθετε έμμεσα ζήτημα προβαδίσματος της Αθήνας απέναντι στη Λευκωσία.

Στις αρχές Μαρτίου, έπειτα από επιτυχείς χειρισμούς της κυπριακής και της ελληνικής αντιπροσωπείας, ο Ο.Η.Ε. αποφασίζει την αποστολή ειρηνευτικής δύναμης στην Κύπρο. Ταυτόχρονα όμως οι Τουρκοκύπριοι προβαίνουν σε ένοπλες επιδρομές σκοτώνοντας επτά Ελληνοκύπριους για να λάβουν αμέσως ανάλογα αιματηρά αντίποινα από την ελληνική πλευρά. Στη συνέχεια η

9 Φεβρουαρίου 1964: Η κηδεία του Σοφοκλή Βενιζέλου. Ο θάνατος του κρητικού πολιτικού υπήρξε βαρύ πλήγμα για τη σταθερότητα του πολιτικού συστήματος της χώρας. Χωρίς αυτόν, δεκαοκτώ μήνες αργότερα, η Ένωση Κέντρου θα διασπαστεί.

Άγκυρα επιδίδει διακοινώσεις σε Αθήνα και Λονδίνο και απειλεί με επέμβαση στην Κύπρο. Μολοντί το συμβούλιο ασφαλείας εκδίδει απόφαση ευνοϊκή για την Κύπρο, η κρίση δεν εκτονώνεται και η τουρκική Βουλή δίνει ανοικτή εξουσιοδότηση στην κυβέρνηση Ινονού να επέμβει στην Κύπρο. Και ακόμα χειρότερα, η Τουρκία καταγγέλλει τη συμφωνία Βενιζέλου-Ατατούρκ για την προστασία των Ελλήνων υπηκόων που διαμένουν στην επικράτεια της. Στα μέσα Απριλίου, σε σύσκεψη στο σπίτι του Πρωθυπουργού στο Καστρί, στην οποία συμμετείχε και ο Μακάριος, αποφασίζεται η έναρξη της μυστικής αποστολής ελληνικών στρατευμάτων στην Κύπρο. Έπειτα από λίγες ημέρες εκδηλώνεται εκτεταμένη επιχείρηση της κυπριακής Εθνικής Φρουράς και ενόπλων της οργάνωσης του Βάσου Λυσσαρίδη κατά των Τουρκοκυπρίων που είναι οχυρωμένοι στο φρούριο του Αγίου Ιλαρίωνα. Οι ελληνικές δυνάμεις υφίστανται σοβαρή ήττα, ο Παπανδρέου έκπιλκτος πληροφορείται τα γεγονότα από το ραδιοφωνο και εξοργισμένος κατηγορεί τον Μακάριο ότι πήρε τόσο κρίσιμες πρωτοβουλίες εν αγνοία της ελληνικής κυβερνήσεως και του γενικού επιτελείου.

Στο κρίσιμο αυτό χρονικό σημείο ο Παπανδρέου προσεγγίζει την κυβέρνηση της Μ. Βρετανίας και, μέσω του πρεσβευτή της στην Αθήνα, την ενημερώνει ότι ο στόχος του πλέον είναι η ένωση και όχι η αδέσμευτη ανεξαρτησία. Στην συνομιλία του αυτή με τον Άγγλο διπλωμάτη ο Έλληνας Πρωθυπουργός δικαιολογεί τη μεταστροφή του, λέγοντας ότι οι σχέσεις του Μακαρίου με τις κομμουνιστικές χώρες κινδύνευαν να μετατρέψουν την Κύπρο σε Κούβα της Μεσογείου. Στην ίδια συζήτηση ο Παπανδρέου εκφράζεται με περιφρόνηση για τον Αρχιεπίσκοπο και διαβεβαιώνει τον Άγγλο συνομιλητή του ότι η Ελλάδα έχει τα μέσα να τον εξουδετερώσει. Το επόμενο βήμα ήταν η μετάβαση στο Λονδίνο του υπουργού

ΔΕΥΤΕΡΑ 17 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1964

ΑΡΙΘΜΟΣ: 5102 ΤΙΜΗ ΑΡ. 5701 ΤΙΜΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΔΡΑΧΜΩΝ 1,50

ΤΑ ΝΕΑ

ΥΠΕΡΒΑΣΤΗΝ 11^η Π.Μ. ΠΑΡΑΓΩΓΗΝ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΑΤΑΧΡΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ 1^η ΣΕΛΙΔΑ

'Η τυραννία κατελύθη - ό λαός πανηγυρίζει - λαμπρό μέλλον ανατέλλει

53⁰%
ΕΘΡΙΑΜΒΕΥΣΗΝ
Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Η 'ΕΝΩΣΙΣ ΚΕΝΤΡΟΥ' ΣΧΗΜΑΤΙΖΕΙ
ΤΗ ΝΕΑ ΑΥΤΟΔΥΝΑΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙ

'Εδρες: Ε.Κ. 174, ΕΡΕ - Προοδευτικοί 104, ΕΔΑ 22

Ο κ. Παπανδρέου, πρ. πρόεδρος της Ελλάδος, επί των εθνικών εκλογών, 1964 - 1968, Γεώργιος Παπανδρέου.

Συνολικά αποτελέσματα

Ε.Κ.	2.369.658 (52,7%)
Ε.Ρ.Ε.	1.572.043 (35%)
Ε.Δ.Α.	538.743 (11,99%)
Διάφοροι	9.829 (0,21%)

ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΔΙΕΦΥΓΕ ΤΗΝ ΠΑΓΙΔΑ ΤΟΥ ΝΑΤΟ

Πέσσε στα 'Ηνωμένα Έθνη
Σήμερα αρχίζει συζήτηση

ΤΡΕΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ, ΤΡΕΙΣ ΘΥΕΛΛΕΣ

Εκλογές 16ης Φεβρουαρίου 1964. Θριαμβευτικό πρωτοσέλιδο για τον εκλογικό θρίαμβο της Ενώσεως Κέντρου.

γού Προεδρίας Ανδρέα Παπανδρέου, που με εντολή του πατέρα του, πληροφορεί τον Άγγλο υπουργό των Εξωτερικών ότι μόνο η ναποποίηση και η ένωση θα απέτρεπαν την κομμουνιστικοποίηση της Κύπρου, ενώ τον διαβεβαίωνε ότι θα μπορούσε να βρεθεί μία φόρμουλα που να ικανοποιεί το γόπτρο της τουρκικής κυβέρνησης. (Βλ. Μιλτιάδης Χριστοδούλου, Η πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων και η Κύπρος, Β' Τόμος, σελ. 29, Σωτήρης Ριζάς, Ένωση-Διχοτόμηση-Ανεξαρτησία, σελ. 89-91, όπου οι δύο συγγραφείς αποκαλύπτουν τα απόρρητα έγγραφα του Άγγλικού υπουργείου Εξωτερικών, στα οποία περιγράφονται οι μυστικές ελληνοαγγλικές διαβουλεύσεις).

Προφανώς ο Γεώργιος Παπανδρέου πίστευε ότι το φόβητρο της «Κούβας» θα εξανάγκαζε τους Αγγλοαμερικανούς να αποδεχθούν την ένωση. Ήταν ένας διπλωματικός ελιγμός, που έκρυβε πολλούς κινδύνους διότι άφηνε ακάλυπτο τον Μακάριο στα μάτια των δυτικών, ιδίως των Αμερικανών, που ζούσαν με τον φόβο της επέκτασης της επιρροής της Μόσχας στη Μεσόγειο, ενώ ταυτόχρονα υπονόμει στο παρασκήνιο τον αγώνα της Λευκωσίας να διασφαλίσει στον Ο.Η.Ε. την αδέσμευτη ανεξαρτησία της Κύπρου. Όμως αυτός ο διπλωματικός ελιγμός εξασθενούσε ακόμα περισσότερο από τη στιγμή που οι Τούρκοι προέβησαν τα ίδια επιχειρήματα για να διεκδικήσουν τη διχοτόμηση. Ισχυρίζονταν δηλαδή ότι μόνο μία διαιρεμένη Κύπρος θα εξουδετέρωνε τον κομμουνιστικό κίνδυνο και θα διασφάλιζε τα συμφέροντα του ΝΑΤΟ.

Στο μεταξύ οι εξελίξεις στην Κύπρο συν τω χρόνω λάμβαναν εκρηκτικές διαστάσεις και ο ελληνοτουρκικός πόλεμος θεωρείτο αναπόφευκτος εξαιτίας της σχεδιαζόμενης από τους Τούρκους απόβασης στις αρχές Ιουνίου 1964. Ο κίνδυνος της διάλυσης του ΝΑΤΟ και της εμπλοκής της Σοβιετικής Ένωσης οδήγησαν τον Πρόεδρο

Το Υπουργικό Συμβούλιο της Ενώσεως Κέντρου αμέσως μετά τις εκλογές της 16ης Φεβρουαρίου 1964. Διακρίνονται από αριστερά προς τα δεξιά: Πausανίας Κατσώτας, Υπουργός Κοινωνικής Πρόνοιας, Πολυχρόνης Πολυχρονίδης, Δικασούνης, Παύλος Βαρδινογιάννης, Άνευ Χαρτοφυλακίου, Πέτρος Γαρουφαλιάς, Άμυνας, Γεώργιος Μπακατσέλος, Εργασίας. Στην κορυφή του τραπέζιου ο Κωνσταντίνος Μπιστάκης, Υπουργός Οικονομικών, δίπλα του ο Αλέξανδρος Μπαλτατζής, Γεωργίας, Ιωάννης Τούμπας, Εσωτερικών, Ανδρέας Παπανδρέου, Προεδρίας της Κυβερνήσεως, ο Πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου και ο Στέφανος Στεφανόπουλος, Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης και Υπουργός Άνευ Χαρτοφυλακίου.

των Η.Π.Α. Λίντον Τζόνσον να στείλει μια ασυνήθιστα σκληρή επιστολή προς τον Πρωθυπουργό της Τουρκίας Ισμέτ Ινονού. Σε ωμή γλώσσα, αρνούταν το δικαίωμα της Τουρκίας να επέμβει με βάση τη συνθήκη εγγυήσεως του 1959, προειδοποιούσε ότι σε περίπτωση επέμβασης της Σοβιετικής Ένωσης οι Η.Π.Α. θα άφηναν αβοήθητη την Τουρκία, υπενθύμιζε ότι απαγορευόταν η χρήση αμερικανικού υλικού κατά σύμμαχου χώρας και ότι η συμμετοχή στο ΝΑΤΟ δεν επέτρεπε ενέργεια που οδηγούσε σε πόλεμο. Δέκα χρόνια αργότερα οι Η.Π.Α. δεν θα κινήσουν ούτε το δακτυλάκι τους για να αποτρέψουν την τουρκική επέμβαση, το 1964 όμως η επιστολή Τζόνσον έθεσε φραγμό στα σχέδια των Τούρκων. Το επόμενο βήμα των Αμερικανών ήταν η πρόσκληση των Πρωθυπουργών Ελλάδος και Τουρκίας στην Ουάσινγκτον για αναζήτηση λύσης στο Κυπριακό. Ο Τζόνσον πίεσε αφόρητα τον Παπανδρέου να συναντηθεί με τον Ινονού· όμως ο Έλληνας Πρωθυπουργός απέρριψε με πείσμα αυτή τη συνάντηση, αρνούμενος έτσι να δεχθεί ότι το Κυπριακό αποτελούσε ελληνοτουρκική διαφορά, αλλά απεναντίας δηλώνοντας ότι αποτελούσε ζήτημα ύπαρξης κράτους μέλους του Ο.Η.Ε., που δεχόταν απειλές από άλλο κράτος. Μολοντί ο Παπανδρέου δεν υπέκυψε στις πιέσεις για ελληνοτουρκική συνάντηση, δέχθηκε τη διεξαγωγή συνομιλιών στη Γενεύη υπό την αιγίδα του Ο.Η.Ε., με μεσολαβητή όμως τον Αμερικανό πρώην υπουργό Εξωτερικών Ντιν Άτσεσον.

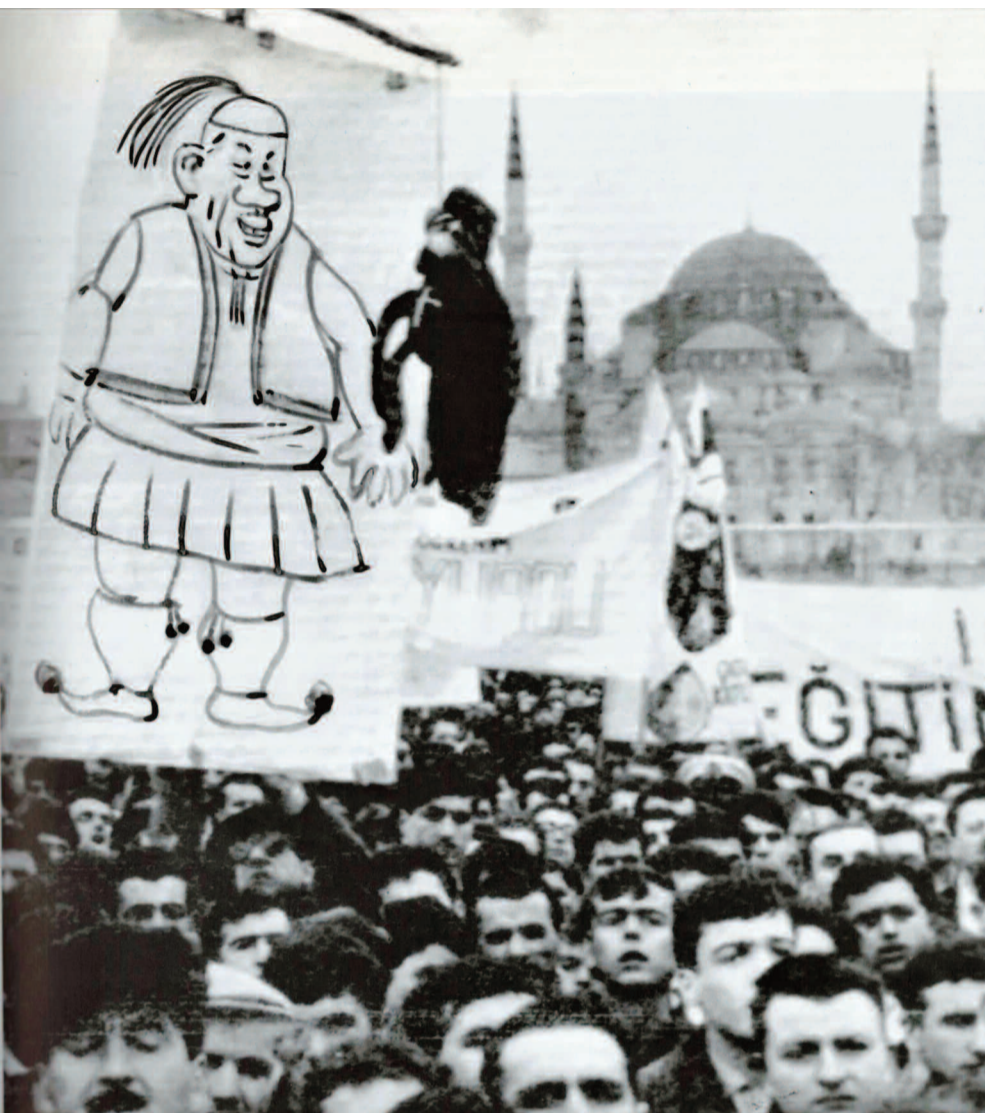
Αθήνα, Καλοκαίρι 1964: Διαδήλωση φοιτητών για το Κυπριακό. Χαρακτηριστικό το πορτραίτο του Προέδρου των Η.Π.Α. Λίντον Τζόνσον με τουρκικό φέσι

Ο Γρίβας ως αντίβαρο στον Μακάριο

Πριν να ξεκινήσουν οι διαπραγματεύσεις στη Γενεύη, ο Αμερικανός υφυπουργός Εξωτερικών Τζορτζ Μπόλ είχε ακούσει τον ίδιο τον Παπανδρέου να του λέει ότι ήταν αγανακτισμένος με τον Μακάριο και πως σκόπευε να τον αποκλείσει από τις συνομιλίες. Κατά την άποψη της ελληνικής κυβέρνησης ο μόνος τρόπος για να συγκρατηθεί ο Αρχιεπίσκοπος ήταν η μετάβαση του στρατηγού Γεωργίου Γρίβα στην Κύπρο, όπου με την παρουσία του θα επενεργούσε ως αντίπαλο δέος απέναντι στον Μακάριο. Ο ίδιος ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών Σταύρος Κωστόπουλος, τον Ιούνιο του 1964, είχε εκμυστηρευθεί στον Άγγλο πρεσβευτή στην Αθήνα ότι σκοπός της αποστολής Γρίβα στην Κύπρο ήταν η δημιουργία αντίβαρου στον Μακάριο, καθώς και ο έλεγχος των ελληνοκυπριακών ενόπλων οργανώσεων που δρούσαν ασύδοτα. Ο Ανδρέας Παπανδρέου, που επιβεβαιώνει απολύτως αυτή την εκδοχή, γράφει:

«Ο Γρίβας εγκρίθηκε από τον Γ. Παπανδρέου για να υπάρξει από την πλευρά της ελληνικής κυβέρνησης ισορροπία δυνάμεων στην Κύπρο. Ο Μακάριος ήταν παντοδύναμος. Με τον Γρίβα θα υπήρχε μια πιο ισορροπημένη κατάσταση από την πλευρά της ελληνικής κυβέρνησης».

Δεν θα αρχίσει να αποδειχθεί ότι η αποστολή Γρίβα ήταν από τα πιο σοβαρά λάθη της περιόδου εκείνης. Με δεδομένη την εχθρότητα που τον χώριζε από τον Μακάριο, η κυβέρνηση Πα-

Κωνσταντινούπολη: Οι διαδηλωτές έχουν ντύσει τον Πρωθυπουργό της Σοβιετικής Ένωσης Νικήτα Χρουτσόφ με φουστανέλα.

Μακάριος - Γεώργιος Παπανδρέου. Παρά τα χαμόγελα οι σχέσεις τους δεν ήταν καλές.

πανδρέου, εξαπολύοντας τον αρχηγό της ΕΟΚΑ στο νησί, προσέφερε κάκιστες υπηρεσίες στην ενότητα του Κυπριακού λαού. Αλλά και η ίδια η κυβέρνηση της Ενώσεως Κέντρου θα πληρώσει πολύ ακριβά την εμπιστοσύνη της προς τον Γρίβα, ο οποίος σύντομα θα την... ανταμείψει με τον σκοτεινό του ρόλο στην υπόθεση «ΑΣΠΙΔΑ». Ο Γρίβας έφθασε στην Κύπρο στις 12 Ιουνίου και λίγες ημέρες αργότερα η ελληνική κυβέρνηση τον διόρισε Αρχιστράτηγο των ελληνικών και ελληνοκυπριακών δυνάμεων που στάθμευαν στο νησί.

Το σχέδιο Άτσεσον δοκιμάζει σκληρά τις σχέσεις Μακαρίου-Παπανδρέου

Στο διάστημα πριν από την έναρξη των διαπραγματεύσεων στη Γενεύη οι Αμερικανοί επεξεργάζονταν διάφορα σχέδια που θα μπορούσαν να γεφυρώσουν τις ελληνοτουρκικές διαφορές στο Κυπριακό. Ένωση με ανταλλάγματα προς την Τουρκία ή διπλή ένωση. Σε πρώτη φάση το μόνο που δεχόταν να παραχωρήσει η ελληνική κυβέρνηση ήταν το Καστελόριζο, με αντάλλαγμα την ένωση. Ευτυχώς η ιδέα αυτή δεν είχε συνέχεια, διότι θα ήταν πράγματι καταστροφική για τα ελληνικά συμφέροντα στο Αιγαίο.

Οι Τούρκοι εκπρόσωποι εμφανίσθηκαν στη Γενεύη απαιτώντας διχοτόμηση, ενώ ταυτόχρονα ο αριθμός των Ελλήνων που είχαν απελάσει από την Κωνσταντινούπολη αύξανε συνεχώς. Ο Άτσεσον δεν δέχθηκε τις απαιτήσεις των Τούρκων για διχοτόμηση και αντ' αυτής πρότεινε την παραχώρηση της χερσονήσου της Καρπασίας με καθεστώς πλήρους κυριαρχίας για να γίνει στρατιωτική βάση των Τούρκων. Η ελληνική κυβέρνηση απέρριψε την πρόταση Άτσεσον, αλλά άρχισε να συζητά μια άλλη φόρμουλα, που πρότεινε ο μεσολαβητής του Ο.Η.Ε. Τουομπίγια και την οποία είχε δεχθεί ο Άτσεσον, η Καρπασία να εκμισθωθεί στην Τουρκία για 50 χρόνια.

Αυτό ήταν το δεύτερο σχέδιο Άτσεσον, το οποίο ήταν λιγότερο διχοτομικό από το πρώτο, αφού περιόρισε την έκταση που θα παρέχωριτο

στους Τούρκους στο 11% του κυπριακού εδάφους. Προέβλεπε επίσης μόνιμη διοίκηση από Τουρκοκυπρίους στις δύο επαρχίες, όπου οι Τούρκοι πλειοψηφούσαν. Αυτά ήταν τα ανταλλάγματα που έπρεπε να δώσει η ελληνική πλευρά για να κερδίσει την ένωση.

Ο Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, υφυπουργός Άμυνας στην κυβέρνηση Παπανδρέου, περιγράφει τις αντιδράσεις στο υπουργικό συμβούλιο όταν τέθηκε ενώπιόν του το δεύτερο σχέδιο Άτσεσον:

«Πανηγυρική υπήρξε η συνενδίαση του υπουργικού μας συμβουλίου όταν ο Πρωθυπουργός ανήγειρε την τελευταία μορφή του σχεδίου Άτσεσον. Με τη γνωστή του ευρηματικότητα και ευφράδεια νοθέτησε το σχέδιο λέγοντας "μας χαρίζουν μια πολυκατοικία και νοικιάζουμε τη σοφίτα". Όλοι -επαναλαμβάνω με έμφαση- υπουργοί και υφυπουργοί το ενέκριναν και όλοι υπέγραψαν τα σχετικά πρακτικά [...] και, μάλιστα, κάποιοι υπουργοί όρθιοι είπαν επί λέξει "Κύριε Πρόεδρε, είμαι υπερήφανος που είμαι μέλος αυτής της Κυβέρνησης"».

Στη συνέχεια ο Παπακωνσταντίνου πήρε εντολή από τον Παπανδρέου να εξετάσει με τη στρατιωτική ηγεσία τις τεχνικές πλευρές του θέματος. Όμως τρεις ημέρες αργότερα ο Πρωθυπουργός τηλεφώνησε στον Παπακωνσταντίνου λέγοντάς του: «Κλείσε τα όλα, η λύση τινάχθηκε στον αέρα, πάψε να ασχολείσαι και συ και οι στρατιωτικοί σου». Και συνεχίζει ο Παπακωνσταντίνου:

«Γνώριζα πολύ καλά την αντίδραση του Μακαρίου [...] ήταν όμως βέβαιο πως υπήρξαν και εσωτερικές αντιδράσεις, από την πλευρά μας οι πληροφορίες έφερναν τον Ανδρέα Παπανδρέου να αντιδρά ακριβώς όπως και ο Μακάριος [...] ο μεγαλύτερος αριθμός των υπουργών, ενδεχομένως όλοι σχεδόν, δεν έριχναν μόνο το βάρος στον Μακάριο, αλλά άφηναν να εννοηθεί ότι ο Αρχιεπίσκοπος βρισκόταν σε κρυφή επαφή και είχε συνεννοηθεί με τον Ανδρέα».

Την εκδοχή αυτή επιβεβαίωσε ο ίδιος ο Γεώργιος Παπανδρέου, στον στενό του φίλο και εκδότη της εφημερίδας «Ελευθέρος» Δημήτρη Πουρνάρα, όταν βρέθηκαν και οι δύο κρατούμενοι της Χούντας στο Πικέρμι, μετά το πραξι-

κόπημα της 21ης Απριλίου. Τη μαρτυρία Παπανδρέου ο Πουρνάρας την κατέγραψε στο βιβλίο του «Στη φυλακή ο Γ. Παπανδρέου εκμιστηρεύεται και κατηγορεί». Αναφερόμενος στο σχέδιο Άτσεσον ο Παπανδρέου είπε μεταξύ άλλων:

«Τρελάθηκε απ' την ανησυχία του ο καλόγερος και έβαλε λυτούς και δεμένους να με πείσουν να μην το δεχθώ. Αφού την έπαθε κι ο ίδιος ο γιος μου. Φοβερό... Στην αρχή ήτανε κι αυτός σύμφωνος μαζί μου. Πανηγυρίσαμε μάλιστα για το σχέδιο. Μείναμε σύμφωνοι να αναλάβει ο Αντρέας τις διαπραγματεύσεις! Εν ανάγκη να πάει στο Λονδίνο, στην Άγκυρα, στην Ουάσινγκτον. Φαντάσου τι απήκηση θα είχε μία τέτοια επιτυχία... Ξαφνικά όμως... Γιατί μου το θύμισες; Μού' ρχεται να κλαίω!... Ξαφνικά ο Αντρέας άλλαξε γνώμη. Τον είχε μεταπίσει ο Μακάριος».

Αιματηρές συγκρούσεις στην Κύπρο Το τέλος του σχεδίου Άτσεσον

Οι παραπάνω μαρτυρίες επιβεβαιώνονται και με τις δημόσιες δηλώσεις των πρωταγωνιστών του κυπριακού δράματος. Στις 27 Ιουλίου 1964 ο Μακάριος βρίσκεται στην Αθήνα, συναντά τον Πρωθυπουργό και έπειτα στις δηλώσεις του προς τους δημοσιογράφους χαρακτηρίζει τον Άτσεσον «αυτόκλητο μεσολαβητή» και εκφράζει τη χαρά του που η ελληνική κυβέρνηση απέρριψε ως απαράδεκτα τα σχέδιά του. Στην πραγματικότητα όμως οι διαπραγματεύσεις στη Γενεύη δεν είχαν τελειώσει και ο Γ. Παπανδρέου για να αντιμετωπίσει τον Μακάριο καλεί στην Αθήνα τον Γρίβα προς τον οποίο ασκεί ασφυκτικές πιέσεις να δεχθεί έστω μια βελτιωμένη παραλλαγή του σχεδίου Άτσεσον. Ο Γρίβας δέχεται, αλλά την επομένη, 6 Αυγούστου, που επιστρέφει στη Λευκωσία κάνει τα εντελώς αντίθετα από αυτά που είχε δεχθεί στην Αθήνα. Με έγκριση του Αρχιεπισκόπου εξαπολύει μεγάλη στρατιωτική επιχείρηση στη Μανσόυρα, καταλαμβάνει το ύψωμα Λωρόβουνου και προχωρεί προς τα Κόκκινα. Ακάλυπτη από τον αέρα η Κύπρος δέχεται σφοδρούς αεροπορικούς βομβαρδισμούς από τουρκικά αεροσκάφη που χρησιμοποιούν βόμβες ναπάλμ και θρηνεί πολ-

λούς νεκρούς και παραμορφωμένους τραυματίες. Και ο Έλληνας Πρωθυπουργός που πληροφορείται και πάλι τα γεγονότα από το ραδιόφωνο κατηγορεί τον Αρχιεπίσκοπο ότι «άλλα συμφωνούμεν και άλλα πράττειτε». Ταυτόχρονα διαμαρτύρεται στον πρεσβευτή της Κύπρου στην Αθήνα: «Ηπατήθην. Η επίθεσις ανελήφθη εν πλήρει αγνοία της Ελληνικής Κυβερνήσεως και του Γενικού Επιτελείου Στρατού. Είμαι βαθύτατα αγανακτισμένος».

Ο Έλληνας Πρωθυπουργός αρχίζει πλέον να υποπεύεται ότι η επιχείρηση στη Μανσόυρα ήταν μια προβοκάτσια για να τιναχθούν στον αέρα οι διαπραγματεύσεις της Γενεύης. Όμως και στην Αθήνα τα δημοσιεύματα του Τύπου, σε μία έξαρση λαϊκισμού, γίνονταν ολοένα και πιο αρνητικά απέναντι στο σχέδιο Άτσεσον. Η φιλοκυβερνητική, προσκείμενη στον Κ. Μπισοτάκη, εφημερίδα «Ελευθερία» έγραψε ότι οι προτάσεις Άτσεσον έπρεπε να απορριφθούν, διότι οδηγούσαν σε διχοτόμηση. Η ίδια εφημερίδα, μετά την ανατροπή του Παπανδρέου, ένα χρόνο αργότερα, χωρίς αιδώς τον κατηγορεί ως υπεύθυνο για την απόρριψη του σχεδίου Άτσεσον και της ματαίωσης της ένωσης. Ακόμα σκληρότερα ήταν τα δημοσιεύματα των αντιπολιτευόμενων δεξιών εφημερίδων. Η «Καθημερινή» έγραφε ότι το σχέδιο θα μετέτρεπε την Κύπρο σε «τουρκική αποικία» και την Ελλάδα «υποτελή εις το ΝΑΤΟ».

Στο μεταξύ ο Παπανδρέου πρότεινε στον Μακάριο και στους Αμερικανούς την πραξικοπηματική ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Με εντολή του Πρωθυπουργού ο υφυπουργός Αμύνης Πέτρος Γαρουφαλιάς συνάντησε στη Λευκωσία τον Μακάριο, ο οποίος καταρχάς δέχθηκε τη λύση. Αλλά και οι Αμερικανοί πίεζαν τον Παπανδρέου να προχωρήσει στην άμεση ένωση (πραξικοπηματική), την οποία συνδύαζαν με το δεύτερο σχέδιο Άτσεσον- παράλληλα δεσμεύονταν να συγκρατήσουν τους Τούρκους, εάν η Ελλάδα προχωρούσε στην πραξικοπηματική ένωση. Οι συζητήσεις όμως Μακαρίου-Γαρουφαλιά διακόπηκαν ξαφνικά μετά από ένα τηλεφώνημα του Παπανδρέου, ο οποίος κάλεσε τον

MP 6819040
[Form M. 11.]
or a Travel Document for an alien who is unable to obtain a national passport.

Α.Ρ.ΑΓΙΑΚΗΣ
T.P.O.S
th. *Admiral* Date of birth... 1923

3. Description of Applicant:—
Height... 1,82
Hair... Grey
Colour of eyes... Brown
Nose... Regular
Shape of face... oval
Complexion
Special peculiarities

4. Nationality of origin
5. Surname and forenames of father
Surname and forenames of mother
6. Maiden name and forename(s) of wife
Surname and forenames of husband
7. How long have you lived in the Colony? ... years ... months
Police Registration Certificate No.
Status under the Immigration Law

8. Occupation... *Αξιωματικός Τμήματος Νησίων*

9. Former residence abroad
10. Present address in Cyprus
11. Particulars of previous Travel Document or Passport (if any)
12. Why a National Passport cannot be obtained
13. Particulars of applicant's children under sixteen years of age to be included on the Travel Document

Surname	Forenames	Place & date of birth	Sex
<i>Π.Ε.ΤΡΙΔΗΣ</i>	<i>Π.Ε.ΡΟΣ</i>	<i>1</i>	

υπουργό του να επιστρέψει στην Αθήνα, διότι είχε αποφασίσει να δεχθεί το σχέδιο Άτσεσον.

Στις 21 Αυγούστου οι Έλληνες εκπρόσωποι στη Γενεύη Σωσίδης και Νικολαρεϊζης πληροφορούσαν τον Άτσεσον ότι η ελληνική κυβέρνηση είχε αποδεχθεί το σχέδιό του. Μεσολάβησαν ελάχιστες ώρες, αρκετές όμως για να αλλάξει γνώμη ο Παπανδρέου. Με νέο μήνυμά του ειδοποιούσε τον Νικολαρεϊζη ότι το απέρριπτε διότι δεν το δεχόταν ο Μακάριος και ο ίδιος δεν μπορούσε να επιβάλει στην ελληνοκυπριακή πλευρά ένα σχέδιο «περιορισμένης διχοτόμησης». Είχαν προηγηθεί οι Τούρκοι που επίσης είχαν προηγουμένως απορρίψει το νέο σχέδιο Άτσεσον. Προφανώς ήταν ένα σοβαρό διπλωματικό λάθος. Από τη στιγμή που η Άγκυρα ήταν απορριπτική, η ελληνική πλευρά όφειλε να τηρήσει στοιχειώδη διπλωματική ευελιξία και να παραμείνει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. (ΡΙζάς, ό.π., σελ. 123-158, Σπύρος Παπαγεωργίου, Από τη Ζυρίχη στον Αττίλα, σελ. 103-118).

Μετά το ναυάγιο του σχεδίου του, ο Άτσεσον κάλεσε τους δύο Έλληνες αντιπροσώπους για να τους μιλήσει ανεπίσημα και ως ιδιώτης πλέον. Κατά την άποψή του αυτό που έπρεπε να συμβεί από τώρα και στο εξής ήταν (α) να καταλάβει ο ελληνικός στρατός όλα τα στρατηγικά σημεία της Κύπρου ώστε, αν χρειασθεί, να εξουδετερώσει τον Μακάριο και εν συνεχεία με τη στάση του να πείσει τους Τουρκοκυπρίους ότι μόνο πλεονεκτήματα θα είχαν όταν θα έρχονταν η ένωση και (β) να εγκαθιδρυθεί σταδιακά ντε φάκτο καθεστώς ελληνικής διοίκησης ώστε να γίνει δυνατή αργότερα η ένωση χωρίς συνεννόηση με την Τουρκία και με τον Μακάριο. Όλα αυτά, όπως προκύπτει από μεταγενέστερες αποκαλύψεις, ο Άτσεσον τα συνδύαζε με την παραχώρηση στους Τούρκους της βάσης στην Καρπασία.

στηρίζει την ιδέα μιας τουρκικής βάσεως έστω και αν διαφωνεί εις τούτο ο Αρχιεπίσκοπος», ξαφνικά άλλαξε γνώμη και ειδοποιούσε τον Αμερικανό μεσολαβητή ότι απέρριπτε το σχέδιό του, διότι διαφωνούσε ο Μακάριος. Οι δύο διαφορετικές πολιτικές γραμμές που αναπτύσσονταν σε Αθήνα και Λευκωσία ερμηνεύονταν από την αμερικανική διπλωματία ως αδυναμία της ελληνικής κυβέρνησης να επιβληθεί στην κυπριακή ηγεσία. Ο Σπύρος Παπαγεωργίου, ασκώντας κριτική στις μεταπτώσεις της ελληνικής πολιτικής, έγραψε: «Επί του θέματος του Σχεδίου Άτσεσον η στάσις του Γ. Παπανδρέου υπήρξε περιέργως. Το απεδέχθη, το απέρριπτεν αμέσως εν συνεχεία και μετά την οριστική ματαίωσιν του κατηράτο τον Μακάριον ότι το ετορπίλισεν».

Μία αποτίμηση του σχεδίου Άτσεσον

Ήταν τελικά το σχέδιο Άτσεσον διχοτομικό; Η κυπριακή ηγεσία και πολλοί ιστορικοί απαντούν θετικά. Ο Γεώργιος Παπανδρέου το είχε χαρακτηρίσει «περιορισμένη διχοτόμηση». Ο Παπακωνσταντίνου αναρωτιέται αν ήταν μια από τις χαμένες ευκαιρίες. Η επικράτηση της Χούντας, γράφει, η απόσυρση της Μεραρχίας, το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, η τουρκική εισβολή, η κατοχή μεγάλου τμήματος της Κύπρου ήταν εξελίξεις απρόβλεπτες. Υπό το φως αυτών των γεγονότων, ο Παπακωνσταντίνου συμπληρώνει ότι «εκ των υστέρων τουλάχιστον, αποδεικνύεται ότι η λύση Άτσεσον υπήρξε μια από τις χαμένες ευκαιρίες».

Ανεξάρτητα πάντως από τις απόψεις για τον Άτσεσον και το σχέδιό του εκείνες τις ημέρες του Αυγούστου του 1964 η Ελλάδα είχε υποστεί ένα βαρύ πλήγμα στη διεθνή της αξιοπιστία. Η κυβέρνηση φαινόταν ότι εύκολα υπαναχωρούσε από τις θέσεις στις οποίες προηγουμένως είχε συμφωνήσει. Ενώ ο Πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου, με επιστολή του προς τον Άτσεσον, δεσμευόταν σαφώς ότι «η Ελλάς δέχεται να υπο-

Η πρώτη συνέπεια αυτής της εξέλιξης ήταν ότι οι Αμερικανοί, οι οποίοι είναι αλήθεια ότι εκείνη την περίοδο βρίσκονταν κάπως πλησιέστερα στις ελληνικές θέσεις, άρχισαν να αποστασιοποιούνται από μεσολαβητικές πρωτοβουλίες. Για το κλίμα που άρχισε να επικρατεί σε Λονδίνο και Ουάσινγκτον ένας Άγγλος διπλωμάτης είπε τότε: «Δεν είχε μεγάλη χρησιμότητα να σώσει την Κύπρο, αν επρόκειτο να χάσει την Τουρκία» (ΡΙζάς, ό.π., σελ. 160). Ήδη οι Αμερικανοί, δέκτες των αντιδράσεων των Τούρκων, προειδοποιούσαν την ελληνική κυβέρνηση ότι δεν επρόκειτο επ' άπειρον να στέκονται εμπόδιο σε μια τουρκική εισβολή στην Κύπρο.

Όμως για τον Γεώργιο Παπανδρέου οι χειρισμοί του στο Κυπριακό πρόβλημα έφεραν στην επιφάνεια την υπόγεια κρίση που σοβούσε στο εσωτερικό της Ενώσεως Κέντρου. Ο Παπακωνσταντίνου, ο οποίος ας σημειωθεί ήταν από τους ελάχιστους σταθερούς φίλους του, που του έμεινε απόλυτα πιστός μέχρι τέλους, γράφει: «Το Κυπριακό οδήγησε σε εσωκομματικές και ενδοκυβερνητικές διαφοροποιήσεις. Είχε αρχίσει να διαφαίνεται η διαφορά γραμμής μεταξύ του Πρωθυπουργού και του υιού του υπουργού, όπως και η προσπάθεια του δευτέρου να επιβάλει απόψεις που περίπου ήταν αντίθετες προς τη γενική κυβερνητική γραμμή». Η διαφανόμενη κυβερνητική αποτυχία στο Κυπριακό θα λειτουργήσει το επόμενο διάστημα ως ένας από τους αποσταθεροποιητικούς παράγοντες που θα υπονομεύσουν την ενότητα του κυβερνητικού κόμματος.

Η Κύπρος αναζητά συμμάχους, η Τουρκία αναβαθμίζεται και οι ελληνικές ηγεσίες συγκρούονται

Ο Μακάριος στη διαμάχη του με τον Παπανδρέου είχε επικρατήσει κατά κράτος. Το επόμενο βήμα του Κύπριου ηγέτη ήταν η στροφή του προς τη Σοβιετική Ένωση και η αναζήτηση πολιτικής και στρατιωτικής βοήθειας. Είχε προηγηθεί, κατά τις ημέρες των τουρκικών βομβαρδισμών, επίσημη ανακοίνωση της σοβιετικής κυβέρνησης ότι σε περίπτωση ξένης εισβολής στο έδαφος της Κύπρου θα έσπευδε προς βοήθεια. Στο τέλος Σεπτεμβρίου ο Κύπριος υπουργός Εξωτερικών Σπύρος Κυπρια-

[Form M. 11.]
or a Travel Document for an alien who is unable to obtain a national passport.

Ν.Τ.ΑΒΟΣ
I. Iωάννης
th. *Αδριανόπολη* Date of birth... 1918

2. Place of birth
3. Description of Applicant:—
Height
Hair
Colour of eyes
Nose
Shape of face
Complexion
Special peculiarities

4. Nationality of origin
5. Surname and forenames of father... *Ιωάννης*
Surname and forenames of mother... *Αθανασία*
6. Maiden name and forename(s) of wife
Surname and forenames of husband
7. How long have you lived in the Colony? ... years ... months
Police Registration Certificate No.
Status under the Immigration Law

8. Occupation... *Καπετάνιος*

9. Former residence abroad
10. Present address in Cyprus
11. Particulars of previous Travel Document or Passport (if any)
12. Why a National Passport cannot be obtained
13. Particulars of applicant's children under sixteen years of age to be included on the Travel Document

Surname	Forenames	Place & date of birth	Sex
<i>Ι.Θ.Α.Ν.ΝΙΑΗΣ</i>	<i>Ι.Ιωάννης</i>	<i>1</i>	<i>Χρηστάκης</i>

Παιδιά των Τουρκοκυπρίων με στολές και όπλα προετοιμάζονται για τις μάχες. (φωτό Σπ. Παπαγεωργίου "Από την Ζυρίχη στον Αττίλα")

Η αποστολή μιας ολόκληρης Ελληνικής Μεραρχίας στην Κύπρο ήταν ένα σπουδαίο επίτευγμα της Κυβέρνησης της Ενώσεως Κέντρου. Αξιωματικοί και οπλίτες ταξίδευαν κρυφά με ψεύτικα στοιχεία. Στο ταξιδιωτικό σημείωμα (πάνω) ο Πέτρος Αραπάκης μετέπειτα αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Ναυτικού αναφέρεται ως Πέτρος Πετρίδης ναύτης από την Αμμόχωστο. Στο δεύτερο ο Ι. Ντάβος, μετέπειτα αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων αναφέρεται ως Ιωάννης Ιωαννίδης. (φωτό Σπ. Παπαγεωργίου "Από την Ζυρίχη στον Αττίλα")

Ο Γρίβας στη διάρκεια των μαχών της Τηλλυρίας.

νού επισκέφθηκε τη Μόσχα και υπέγραψε συμφωνία για την προμήθεια ανταεροπορικών πυραύλων, παρά τις σφοδρές αντιδράσεις της ελληνικής κυβέρνησης, η οποία προηγουμένως είχε συμφωνήσει για την αγορά τους. Οι πύραυλοι αυτοί δεν έφθασαν ποτέ στην Κύπρο. Η Ουάσινγκτον, επικαλούμενη τις κατά καιρούς δηλώσεις του Παπανδρέου για τον κίνδυνο να μετατραπεί η Κύπρος σε «Κούβα της Μεσογείου», πίεσε την Αθήνα και αυτή με τη σειρά της τον Μακάριο, ο οποίος ακύρωσε τελικά την παραγγελία. Οι πύραυλοι κατέληξαν στην Αίγυπτο του Νάσερ. Την απόπειρα να ενισχυθεί η ανταεροπορική άμυνα της Κύπρου με σοβιετικούς πυραύλους ο στρατηγός Γρίβας την απέδωσε στην επιθυμία του Αρχιεπισκόπου να αποδείξει τη μειωμένη δυναμικότητα της κυπριακής άμυνας, ώστε να δικαιολογήσει την επέμβαση της Σοβιετικής Ένωσης σε περίπτωση τουρκικής εισβολής. Αυτό έγραφε τότε ο Γρίβας, σε απόρρητη επιστολή του προς τον Παπανδρέου, κατηγορώντας παράλληλα τον Μακάριο ότι υπονομεύει τις κυπριακές Ένοπλες Δυνάμεις, επιτρέποντας τη διατήρηση ιδιωτικών στρατών, όπως αυτός του Λυσσαρίδη.

Υπό τις συνθήκες αυτές ο Γεώργιος Παπανδρέου αποφάσισε να αντεπιτεθεί, διεμβολίζοντας τις πολιτικές επιλογές του Μακαρίου μέσω του κυπριακού Τύπου. Διόρισε τον στενό του φίλο Νίκο Δελμπέτρο ακόλουθο Τύπου της ελληνικής πρεσβείας στη Λευκωσία με εντολή να χρηματοδοτήσει τις αντικυβερνητικές εφημερίδες, να οργανώσει δημοσιογραφική εκστρατεία υπέρ της ένωσης, αλλά και κατά του Μακαρίου και των υπουργών του. Η αντίδραση του Αρχιεπισκόπου ήταν σφοδρή: διέταξε την άμεση επέλαση του Δελμπέτρο. Λίγο αργότερα, τον Δεκέμβριο 1964, στο πλαίσιο της συμπόρευσης Παπανδρέου και Γρίβα, αποφασίσθηκε η έκδοση με χρήματα του ελληνικού κράτους της εφημερίδας «Πατρίς». Η έκδοση, που είχε σαν σκοπό την τόνωση του ενωτικού φρονήματος και την άσκηση αντιπολίτευσης κατά του Μακαρίου, ήταν παράλληλα όργανο δημοσιογραφικής προβολής του Γρίβα. Όπως είναι αυτονόητο οι επεμβάσεις αυτές στον κυπριακό Τύπο υπονόμισαν ακόμα περισσότερο τις κακές σχέσεις Αθηνών-Λευκωσίας και διεύρυναν την έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο πλευρών.

Στις 5 Οκτωβρίου μια συνέντευξη του υπουργού αναπληρωτή Συντονισμού Ανδρέα Παπανδρέου, στη γαλλική εφημερίδα «Μοντ» ήλθε να προσθέσει λάδι στη φωτιά. Ο γιος του Πρωθυπουργού αποκάλυψε την ύπαρξη αμερικανικού σχεδίου για παραχώρηση στο ΝΑΤΟ μίας

Ο Μακάριος κοντά στους νεκρούς της μάχης της Τηλλυρίας.

βάσης στην Κύπρο με Τούρκο διοικητή με αντάλλαγμα την ένωση. Το σχέδιο αυτό δεν είναι βέβαιο αν πράγματι υπήρξε. Όμως ο Ανδρέας Παπανδρέου επέμεινε, ισχυριζόμενος παράλληλα ότι οι Αμερικανοί ασκούσαν πιέσεις στον πατέρα του για να έλθει σε οριστική ρήξη με τον Μακάριο. Προφανώς κάποιος από τους ισχυρισμούς του δεν απείχαν από την πραγματικότητα. Όμως οι δηλώσεις αυτές έφεραν σε εξαιρετικά δύσκολη θέση τον πατέρα του, προς τον οποίο φαίνεται ότι είχε υποσχεθεί να μη δώσει αυτή τη συνέντευξη. Ο Μιχάλης Παπακωνσταντίνου διηγείται ότι ο Γεώργιος Παπανδρέου «είχε πραγματικά συγχυστεί τόσο πολύ που αρ-

κετοί από μας ανεβήκαμε στο Καστρί για να τον καλέσουμε. Μεταξύ αυτών ο Άγγελος Αγγελούσης, τότε υφυπουργός Οικισμού, και εγώ που είχαμε βρει τον Πρωθυπουργό κυριολεκτικά μισολυπόθυμο και ξαπλωμένο στον καναπέ».

Ένα μήνα μετά, στις 16 Νοεμβρίου, μια δημοσιογραφική εκστρατεία του Τύπου της Ε.Ρ.Ε. οδήγησε τον Ανδρέα σε παραίτηση. Τα δημοσιεύματα μιλούσαν για ανάθεση από τον παραιτηθέντα υπουργό σε φίλο του της πολεοδομικής μελέτης του ρυθμιστικού σχεδίου της Πάτρας χωρίς διαγωνισμό. Η απάντησή του κρίθηκε ικανοποιητική από την κυβέρνηση, εντούτοις αυτός επέμεινε στην παραίτησή του.

Λίγες ημέρες μετά την παραίτησή του, ο Ανδρέας Παπανδρέου δέχθηκε πρόσκληση του Μακαρίου να επισκεφθεί την Κύπρο. Ο ίδιος, αρκετά χρόνια αργότερα, θα γράψει: «Με το ταξίδι μου αυτό η ελληνική κοινή γνώμη κατανόησε άμεσως πως οι λόγοι της παραίτησής μου συνταυτίζονταν με τη σχέση μου στο εθνικό θέμα της Κύπρου και της ελληνικής εθνικής ανεξαρτησίας. Έμεινα στο Προεδρικό Μέγαρο τέσσερις μέρες και γνώρισα από κοντά τον πολιτικό ηγέτη και τον άνθρωπο, που ο λαός του τον είχε συνταυτίσει με την Κύπρο [...] Ο Πρόεδρος και ο Αρχιεπίσκοπος συναιρούσαν στην ιδιότητα του Εθνάρχη που την ενσάρκωνε με την πλήρη έννοια του όρου». Στη Λεμεσό ο Ανδρέας Παπανδρέου υποστήριξε ότι ο πατέρας του αντιστάθηκε «εις τα αφορήτους πιέσεις δια νόθους λύσεις». Προφανώς ο ανερχόμενος πολιτικός ηγέτης, υπό την επίρεια της έντονης προσωπικότητας του Μακαρίου, άρχισε να προσανατολίζεται σε λύσεις άλλες από αυτές που επέδιδαν για την Κύπρο οι Αμερικανοί και το ΝΑΤΟ.

Ξαφνικά τα σχέδια τόσο της ελληνικής όσο και της κυπριακής κυβέρνησης θα βρεθούν μετέωρα. Στις 21 Ιανουαρίου 1965 ο Σοβιετικός υπουργός Εξωτερικών Αντρέι Γκρομικό θα κάνει μια δήλωση που θα συνταράξει Αθήνα και Λευκωσία: «Ευνοούμε την ανεξαρτησία της Κύπρου, με ομοσπονδιακή οργάνωση των δύο κοινοτήτων». Ουσιαστικά, η Σοβιετική Ένωση υιοθετούσε πλήρως τις τουρκικές απόψεις για το Κυπριακό. Ολοκληρή η δήλωση απέρριπτε την ένωση και τασσόταν υπέρ μιας δικαιοδικής ομοσπονδίας Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Οι αντιδράσεις σε Αθήνα και Λευκωσία ήταν σφοδρές. Ακόμα και το κομμουνιστικό ΑΚΕΛ κατήγγειλε τη δήλωση ως απαράδεκτη. Η επίσκεψη, τον ίδιο μήνα, του κορυφαίου αξιωματούχου της Σοβιετικής Ένωσης Νικολάι Ποντγκόρνι στην Άγκυρα επισφράγισε τη στροφή της Μόσχας στο Κυπριακό. Ο Σοβιετικός ηγέτης μίλησε για δημιουργία ομοσπονδιακής Κυπριακής Δημοκρατίας. Όλα αυτά είχαν ξεκινήσει όταν η τουρκική ηγεσία, ενοχλημένη από την αμερικανική στάση, ιδιαίτερα μετά την επιστολή Τζόνσον προς Ινονού, αποφάσισε να χτυπήσει την πόρτα της Μόσχας. Ήταν η εποχή που ο σοβιετικός στόλος είχε αρχίσει να καταπλέει στη Μεσόγειο. Για την απρόσκοπτη διέλευση από τα Στενά των Δαρδανελλίων χρειαζόταν τη σιωπηρή ανοχή της Τουρκίας. Με αντάλλαγμα τη στροφή στο Κυπριακό, ο σοβιετικός στόλος άρχισε χωρίς εμπόδια να διαπλέει τα Στενά και να ανοίγεται στις «ζεστές θάλασσες». Επιπλέον η σοβιετική κυβέρνηση αντιμετώπισε εντελώς αρνητικά την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα για τον απλούστατο λόγο ότι έτσι θα ενισχυόταν το ΝΑΤΟ. Σε κάθε περίπτωση επρόκειτο για μια σοβαρή επιτυχία της τουρκικής διπλωματίας, που προκάλεσε μεγάλες ανησυχίες στους Αμερικανούς. Ταυτόχρονα αποτέλεσε πικρή διάψευση των ελπίδων όλων εκείνων που τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο καλλιεργούσαν ψευδαισθήσεις για έναν καταλυτικό ρόλο της Μόσχας στο Κυπριακό. Στη φάση αυτή φαινόταν καθαρά ότι στο διπλωματικό πόκερ μεταξύ Ανατολής και Δύσης η Ελλάδα και η Κύπρος έχαναν πόντους. Αντίθετα η Τουρκία, και λόγω της θέσεως της, είχε αναβαθμιστεί σε υπολογίσιμο παράγοντα του διεθνούς συστήματος.

Δηλητηριώδεις αλληλοκατηγορίες και σκοτεινές υπονομεύσεις

Το 1965 ξεκίνησε με άσχημα προμηνύματα. Η «Ελευθερία», η εφημερίδα του Πάνου Κόκκα, υπήρξε στυλοβάτης του ανένδοτου αγώνα κατά του Καραμανλή και στήριξε αποφασιστικά τον Γεώργιο Παπανδρέου στην προσπάθειά του να ανέλθει στην εξουσία. Στις 24 Ιανουαρίου, με αφορμή τη μεταστροφή της Σοβιετικής Ένωσης, η εφημερίδα εξαπέλυσε κεραυνούς κατά του Μα-

Το κύρος της Κυπριακής Δημοκρατίας αναβαθμίζεται.

Φωτογραφίες από τις επισκέψεις στη Λευκωσία τη Βασίλισσας Ελισάβετ της Αγγλίας, του προέδρου της Αιγύπτου Νάσερ και του προέδρου της Γιουγκοσλαβίας στρατάρχη Τίτο.

καρίου και του Ανδρέα Παπανδρέου, χαρακτηρίζοντάς τους ως υπεύθυνους για τη ματαιώση της ένωσης: «Δεν είναι η ώρα του καταλογισμού ευθυνών [...] Όταν έλθη η ώρα να δοθούν όλα τα στοιχεία εις την δημοσιότητα, το Έθνος θα πληροφορηθή ότι η ελληνική εξωτερική πολιτική του Κέντρου είχε καταστήσει την Ένωση σχεδόν πραγματικότητα. Την εμπαιτίωσαν ένας υπεύθυνος εις την Λευκωσίαν (εννοεί τον Μακάριο) και δευτερευόντως ένας ανευθυνούπευθυνος εις τας Αθήνας (εννοεί τον Ανδρέα Παπανδρέου)». Λίγες ημέρες αργότερα η «Καθημερινή», αποδίδοντας το δημοσίευμα στις αντιθέσεις που είχαν ξεσπάσει στο εσωτερικό της Ενώσεως Κέντρου, έγραψε: «Ο κ. Παπανδρέου, η ομάδα Μητσοτάκη και ο κ. Μακάριος προσπαθούν να αποσιέουν τας ευθύνων των, δια τη δυσμενή εξέλιξιν του Κυπριακού. Η διαφαινόμενη καταβαράθρωσις του ωδήγησεν εις έντασιν της διαμάχης».

Ο Μακάριος απάντησε αμέσως, αποδίδοντας «σκοτεινά κίνητρα» στην «Ελευθερία», ενώ λίγο αργότερα ο προσκείμενος στον Αρχιεπίσκοπο κυπριακός Τύπος χαρακτήριζε προδοτές και ανάξιους τους υπουργούς της ελληνικής κυβέρνησης Γαρουφαλιά, Κωστόπουλο και Μητσοτάκη. Όμως μια απροκάλυπτη παρέμβαση του Γρίβα στο πολιτικό σκηνικό της Αθήνας ήταν αυτή που πυροδότησε την πολιτική ένταση και δρομολόγησε τις ραγδαίες πολιτικές εξελίξεις του Ιουλίου 1965. Ο Γρίβας, αν και αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων στην Κύπρο, αγνόησε τον Πρωθυπουργό και στις 12 Μαΐου απηύθυνε απώρητη επιστολή προς τον Βασιλιά Κωνσταντίνο και στον υπουργό Άμυνας Πέτρο Γαρουφαλιά, με την οποία κατηγορούσε τον Ανδρέα Παπανδρέου ως αρχηγό της παράνομης στρατιωτικής οργάνωσης του «ΑΣΠΙΔΑ», η οποία, σύμφωνα με την καταγγελία του, είχε με παρακλάδια και στην Κύπρο. Στο μεταξύ ο Τύπος της Δεξιάς είχε ξεσκωθεί στην Ελλάδα, προβάλλοντας τον ισχυρισμό ότι η οργάνωση είχε αριστερούς προσανατολισμούς, σχεδίαζε την ανατροπή του πολιτεύματος και την εγκαθίδρυση δικτατορίας. Ο ίδιος ο Ανδρέας Παπανδρέου έγραψε αργότερα: «Ο Γρίβας υποστήριζε πως η επίσκεψή μου στην Κύπρο υπονόμεισε το ηθικό του εκεί ελληνικού στρατού και υπογράμμισε το γεγονός ότι ο λοχαγός Μπουλούκος μιλούσε με θαυμασμό για μένα στους συναδέλφους του. Ο Γρίβας υπαινισσόταν πως υπήρξε στενός σύνδεσμος μεταξύ μου και της ομάδας του ΑΣΠΙΔΑ». Στην πραγματικότητα ο Μπουλούκος και οι άλλοι καλύτεροι αξιωματικοί με τις επαφές τους με τον Ανδρέα απέβλεπαν περισσότερο στη μελλοντική τους μετεξέλιξη στην ιεραρχία του στρατεύματος, παρά σε άλλους παράνομους σκοπούς, όπως τους ενοχοποίησε εκ των υστέρων η κατασκευασμένη κατηγορία της στρατιωτικής δικαιοσύνης. Ανεξάρτητα πάντως από το διαβλητό

κύρος της κατηγορίας ο Πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου πλήρωσε ακριβά την ολέθρια απόφασή του να δείξει τόση εμπιστοσύνη απέναντι στον Γρίβα. Μετά τα εμπρηστικά δημοσιεύματα του ελληνικού και του κυπριακού Τύπου και τις σκληρές διαμάχες για τους χειρισμούς της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, η παρέμβαση Γρίβα ερχόταν να επιβεβαιώσει ότι η κρίση του Κυπριακού είχε μεταφερθεί στην Ελλάδα και απειλούσε πλέον την ίδια την κυβέρνηση και τη συνοχή της Ενώσεως Κέντρου.

Στα αδιέξοδα του Κυπριακού προστίθεται και η μεγάλη πολιτική κρίση στην Ελλάδα

Η τελευταία πράξη της κυβέρνησης του Κέντρου, μόλις δύο μήνες πριν από την πτώση της, ήταν να προσέλθει σε απευθείας διαπραγματεύσεις, με την Τουρκία για τη λύση του Κυπριακού. Όταν στις 11 Μαΐου, οι υπουργοί Εξωτερικών Κωστόπουλος και Ισίκ ξεκινούσαν τις συνομιλίες, οι όροι είχαν εντελώς αντιστραφεί. Οι Αμερικανοί, μετά την προσέγγιση Μόσχας-Άγκυρας, άρχισαν πλέον να πιέζουν την Ελλάδα και όχι την Τουρκία και οι Τούρκοι, για να δεχθούν την Ένωση, ζήτησαν το 18% του κυπριακού εδάφους. Από την άλλη πλευρά, ο Μακάριος, σε σύσκεψη υπό τον Βασιλιά, ξεκαθάρισε στον Έλληνα Πρωθυπουργό ότι έναντι της ένωσης δεν ήταν διατεθειμένος να παραχωρήσει οποιοδήποτε εδαφικό αντάλλαγμα, ακόμη και με τη μορφή της εκμίσθωσης. Επιπλέον ο Αρχιεπίσκοπος έθετε μια ακόμη προϋπόθεση: Ζητούσε τον περιορισμό των βρετανικών βάσεων στην Κύπρο. Προφανώς περιθώριο για ελιγμούς από την ελληνική πλευρά δεν υπήρχε. Για την

Από την επίσκεψη του Ανδρέα Παπανδρέου στην Κύπρο. Αριστερά διακρίνεται με τον στρατηγό Γεώργιο Γρίβα και δεξιά με τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο.

άρση του αδιεξόδου ο Παπανδρέου αποδέχθηκε εισήγηση του Κωστόπουλου να παραχωρηθούν 100 τετραγωνικά χιλιόμετρα στον Έβρο, ώστε να δεχθεί την ένωση η Τουρκία. Η πρόταση αυτή δεν είχε συνέχεια. Η πτώση της κυβέρνησης ανέστειλε για πολλούς μήνες τις διαπραγματεύσεις με τους Τούρκους (Ριζάς, ό.π., σελ. 177-179 και 188).

Στις 15 Ιουλίου 1965 η χώρα κατακλύθηκε στη δίνη μιας από τις μεγαλύτερες πολιτικές κρίσεις της σύγχρονης ιστορίας της. Το απόγευμα εκείνης της ημέρας ο Πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου μετά από συνάντησή του με τον Βασιλιά Κωνσταντίνο δήλωσε στους δημοσιογράφους: «Επήλθε διαφωνία. Αύριο θα υποβάλω παραίτηση και θα προβώ εις ανακοινώσεις». Όμως

το ανακτοβούλιο είχε έτοιμη τη λύση. Ελάχιστη ώρα μετά την αναχώρηση του Παπανδρέου από τα Ανάκτορα, ο Βασιλιάς όρκιζε ως νέο Πρωθυπουργό τον πρόεδρο της Βουλής Γεώργιο Αθανασιάδη-Νόβα. Η απάντηση του υπό παραίτηση Πρωθυπουργού ήταν ακαριαία και ιδιαίτερα καυστική: «Συντελέσθη σήμερα παραβίασις του πολιτεύματος. Και εκλήθη να κυβερνήσει μία ομάδα προδοτών της Ενώσεως Κέντρου [...] Καταγγέλλω προς τον δημοκρατικόν κόσμον της χώρας την ομάδα των προδοτών της Ενώσεως Κέντρου και τον καλώ εις πάνδημον ειρηνικήν εκδήλωσιν εναντίον της προδοσίας [...] Αρχίζει από σήμερα νέος ανέμματος αγών υπέρ της δημοκρατίας».

Η ανταπόκριση του λαού στο προσκλητήριο του αρχηγού της Ενώσεως Κέντρου ήταν εντυπωσιακή. Εκατοντάδες χιλιάδες πολίτες θα ξεχυθούν στους δρόμους και με τα συνθήματα «οι προδοτές στο Γουδί», «δεν σε θέλει ο λαός πάρ' τη μάνα και μπρός» διαδήλωναν κατά του Βασιλιά, της μητέρας του Φρειδερίκης και της νέας κυβέρνησης, που προερχόταν από τα σπλάχνα της Ενώσεως Κέντρου. Οι επιστολές του Βασιλιά προς τον Παπανδρέου, που προηγήθηκαν της παραίτησης, εκτός του ότι προκάλεσαν την οργή των πολιτών, αποδείκνυαν ότι η αποπομπή του Πρωθυπουργού ήταν προαποφασισμένη. Επιπλέον είχαν και μια φρασεολογία πρωτοφανή για τα πολιτικά ήθη, που άγγιζε τα όρια της πολιτικής αλπειάς.

Μετά την αποτυχία του Νόβα να συγκεντρώσει πλειοψηφία στη Βουλή, ο Βασιλιάς ανέθεσε την εντολή στον Ηλία Τσιριμώκο, κορυφαίο επίσης στέλεχος της Ενώσεως Κέντρου, που και αυτός καταψηφίστηκε. Ακολούθησε τον Σεπτέμβριο ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Παπανδρέου, Στέφανος Στεφανόπουλος, που όπως καταγγέλθηκε από τις εφημερίδες και τον ίδιο τον αρχηγό της Ενώσεως Κέντρου, κατάφερε με εξαγορές βουλευτών να συγκεντρώσει οριακή

Ο Μακάριος αποχαιρετά αξιωματικούς και οπλίτες της Ελληνικής Μεραρχίας που φεύγουν από την Κύπρο.

σέφερε την ευκαιρία να απαλλαγούν από τον Μακάριο. Και ο Παπαδόπουλος, στις αρχές του 1972, ζήτησε από τον Αρχιεπίσκοπο να παραδώσει την εξουσία σε μια κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας. Προφανώς για τον δικτάτορα το γεγονός ότι ο Μακάριος είχε επανεκλεγεί το 1968 με μία τεράστια πλειοψηφία, που ξεπέρασε το 96% του λαού, αποτελούσε απλή λεπτομέρεια. Ταυτόχρονα ζητήθηκε και η αποχώρηση του Γρίβα από την Κύπρο. Φυσικά και οι δύο αρνήθηκαν να υπακούσουν στα κελεύσματα της Χούντας, ο καθένας βέβαια για τους δικούς του λόγους. Στην άρνηση του Μακαρίου το καθεστώς της Αθήνας κατέφυγε στις γνωστές σε αυτό δόλιες μεθοδεύσεις. Επιστράτευσε του μητροπολίτες Πάφου, Κιτίου και Κυρηνείας, οι οποίοι καθάραιναν τον Μακάριο από τον αρχιεπισκοπικό θρόνο, με τη δικαιολογία ότι το εκκλησιαστικό του σχήμα δεν συμβάδιζε με το κοσμικό αξίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας. Τελικά η μεγάλη κρίση του 1972 αντιμετωπίστηκε με επιτυχία από τον Μακάριο, ο οποίος όμως εξακολουθούσε να βρίσκεται αντιμέτωπος με την τρομοκρατική δράση του Γρίβα - παρά το γεγονός ότι όταν, τον Αύγουστο του 1973, ο Παπαδόπουλος, με νόθο δημοψήφισμα, έγινε Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ζήτησε από τον αρχηγό της ΕΟΚΑ Β' να εγκαταλείψει την παράνομη δράση του (Αλεξανδράκης κ.ά., ό.π.).

μοδιότητα του υπουργείου Εξωτερικών και περιήλθε σε μια ομάδα έξαλλων αξιωματικών, πραιτοριανών του Ιωαννίδη, που δρούσαν σε Αθήνα και Λευκωσία.

Από τις αρχές του 1974 το «αόρατο» βασίλειο του τρόμου, που είχε εγκαθιδρυθεί στην Ελλάδα, ανεξέλεγκτο και σκοτεινό, άρχισε να θέτει σε εφαρμογή τα σχέδιά του για την πολιτική και φυσική εξόντωση του Μακαρίου. Τώρα πια απροκάλυπτα ενίσχυε με χρήματα και όπλα την ΕΟΚΑ Β' για να εξακολουθήσει το δικαστικό της έργο και την τρομοκρατική της δραστηριότητα. Στις 27 Ιανουαρίου πέθανε ξαφνικά ο Γρίβας και ο Μακάριος, σε μια απεγνωσμένη προσπάθεια να ενώσει το λαό, κήρυξε τριήμερο πένθος, ανεγνώρισε δημόσια την προσφορά του στον απελευθερωτικό αγώνα και έδωσε αμνηστία στους φυλακισμένους τρομοκράτες της ΕΟΚΑ Β' και στους καταζητούμενους ομοϊδεάτες τους.

Το συμφιλιωτικό άνοιγμα του Αρχιεπισκόπου και η μετριοπαθής στάση του απέναντι στους εχθρούς του δεν βρήκε ανταπόκριση. Δύο μήνες αργότερα, η ΕΟΚΑ Β', με νέα ηγεσία απόλυτα ελεγχόμενη και χρηματοδοτούμενη από το στρατιωτικό καθεστώς των Αθηνών, επανεμφανίζεται με ακόμα πιο απειλητικό πρόσωπο. Αυτή τη φορά αξιωματικοί της Εθνικής Φρουράς, ανοικτά πλέον, συμμετέχουν στην εξελισ-

σόμενη συνωμοσία: στρατιωτικά οχήματα, που δεν μπορούν να ελεγχθούν από την αστυνομία, διατίθενται για την τροφοδοσία των τρομοκρατών με όπλα, ενώ οι ίδιοι οι τρομοκράτες διακινούνται με υπηρεσιακά αυτοκίνητα της Εθνοφρουράς. Ταυτόχρονα στα στρατόπεδα οι απλοί στρατιώτες, θέλοντας και μη, γράφουν υβριστικά συνθήματα κατά του Αρχιεπισκόπου.

Σε αυτό το ολισθηρό πολιτικό περιβάλλον η παγκοσμίου ενδιαφέροντος συνάντηση των υπουργών Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών Κίσιγκερ και της Σοβιετικής Ένωσης Γρομίκο, στις αρχές Μαΐου στη Λευκωσία, ήλθε να επιβεβαιώσει το διεθνές κύρος του Μακαρίου και τη σημασία της μικρής Κύπρου στον νευραλγικό χώρο της Μέσης Ανατολής. Παράλληλα, μετά από μία σύντομη διακοπή, συνεχίζονταν οι ενδοκυπριακές συνομιλίες και η συμφωνία μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων ήταν πολύ κοντά. Όπως γράφει, στο βιβλίο του Η Πορεία μιας Εποχής, ο Μιλτιάδης Χριστοδούλου: «Οι συνομιλίες είχαν ήδη καταλήξει σε συμφωνία πάνω σε διάφορα κείρια θέματα. Στο Νομοθετικό, Εκτελεστικό, Δικαστικό, τα θέματα του Στρατού και της Αστυνομίας και τώρα προχωρούσαν με επιτυχία στην τελική συζήτηση και διατύπωση των κειμένων που κάλυπταν τα θέματα της Τοπικής Διοίκησης». Έμενε μόνο το οριστικό κείμενο της συμφωνίας

για την αυτοδιοίκηση των πέντε μεγάλων δήμων, το οποίο ήταν έτοιμο και επρόκειτο να συζητηθεί στις 16 Ιουλίου, δηλαδή μόλις μία ημέρα μετά το παρανοϊκό πραξικόπημα της Χούντας κατά του Μακαρίου. Σύμφωνα με τους μελετητές του Κυπριακού, η συνολικότερη συμφωνία ήταν σαφώς καλύτερη από εκείνη των συνθηκών Ζυρίχης και Λονδίνου και εξασφάλιζε τα συμφέροντα και των δύο κοινοτήτων (Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 611,622-623).

Το θανάσιμο βήμα

Οι παραπάνω ευνοϊκές εξελίξεις, που οδηγούσαν σε σύντομη λύση το Κυπριακό, δεν άσκησαν καμία επίδραση στο στρατοκρατικό καθεστώς των Αθηνών και στους πράκτορές του στη Λευκωσία. Αντίθετα η τρομοκρατία εντάθηκε, η ατμόσφαιρα γινόταν εκρηκτική και η Κύπρος ολίσθαινε προς βίαιες λύσεις. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η Αστυνομία προχώρησε σε εκκαθαρίσεις στα συνωμοτικά κρησφύγετα των τρομοκρατών και συγκέντρωσε αναμφισβήτητα ενοχοποιητικά στοιχεία για το σχεδιαζόμενο, από την Εθνοφρουρά και την ΕΟΚΑ Β', πραξικόπημα κατά του Μακαρίου. Στις 2 Ιουλίου ο Αρχιεπίσκοπος, σε ανοικτή επιστολή του προς το ανδρείκελο του Ιωαννίδη, Πρόεδρο της Δι-

Δολοφόνοι και εφιάλτες στην εξουσία

Στις 25 Νοεμβρίου 1973, έπειτα από νέο στρατιωτικό πραξικόπημα, ο αρχιβασιανιστής της Χούντας, ταξίαρχος Δημήτριος Ιωαννίδης, ανατρέπει τον Παπαδόπουλο και γίνεται ο νέος δικτάτορας. Μοναδική του «περγαμνή» ήταν η μετατροπή της στρατιωτικής αστυνομίας σε κολαστήριο ψυχών, όπου λίγοι διστραμμένοι αξιωματικοί, σε όλη τη διάρκεια της επτάχρονης τυραννίας, κακοποιούσαν βάνουσα ανυπεράσπιστους αγωνιστές της ελευθερίας. Ζώντας μέσα σε ένα σύννεφο απόλυτης ιδεολογικής σύγχυσης, διακατεχόταν από ένα στείρο αντικομμουνισμό και από ένα τυφλό μίσος κατά του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, τον οποίο θεωρούσε εμπόδιο στα τυχοδιωκτικά του σχέδια για την Κύπρο. Εάν στην περίοδο Παπαδόπουλου οι διπλωματικές υπηρεσίες είχαν κάποιο λόγο, μετά την επικράτηση του Ιωαννίδη ο χειρισμός του Κυπριακού αφαιρέθηκε εντελώς από την αρ-

Ο Μακάριος στην Αθήνα με τον Πρωθυπουργό της Χούντας Γ. Παπαδόπουλο και τον υπουργό Εξωτερικών Π. Πιπινέλι.

μοκρατίας στρατηγό Φαίδωνα Γκιζίκη, κατήγγελλε το σκοτεινό ρόλο της Εθνοφρουράς, αποκάλυπτε ότι είχε μεταβληθεί σε εκτροφείο παρανόμων, κέντρο συνωμοσιών και πηγή τροφοδοσίας των τρομοκρατών της ΕΟΚΑ Β'. Και η επιστολή κατέληγε με την παράκληση να ανακληθούν στην Ελλάδα οι αξιωματικοί που στελέχωναν της Εθνική Φρουρά.

Η απολύτως σωστή απόφαση του Μακαρίου να εκδιώξει από την Κύπρο τους μηχανορράφους, άκριτους και φανατικούς Έλληνες αξιωματικούς είχε έλθει δυστυχώς αργά. Πολιτικά ο Αρχιεπίσκοπος ήταν πανίσχυρος· στρατιωτικά όμως ήταν εξαιρετικά ανίσχυρος για να αντιταχθεί στα τεθωρακισμένα. Όπως πάντα τολμηρός και με την υπερβολική αυτοπεποίθηση που τον διέκρινε, υποτίμησε τον θανάσιμο κίνδυνο που προερχόταν από τη Χούντα αλλά και από τα διάφορα ξένα κέντρα, που, με πρωταγωνιστή τον σκοτεινό και μακιαβελικό Κίσιγκερ, βυσοδομούσαν εναντίον του. Δυστυχώς την κρίσιμη στιγμή θα εγκαταλειφθεί και από τους "Αδέσμευτους" τους οποίους θεωρούσε συμμάχους του στον αγώνα του για την ανεξαρτησία της πατρίδας του.

Στις 15 Ιουλίου στις 8.30 το πρωί εκδηλώθηκε το παρανοϊκό πραξικόπημα της Χούντας. Μέσα σε λίγη ώρα το προεδρικό μέγαρο στη Λευκωσία, βομβαρδισμένο με ρουκέτες και όβλους, άρχισε να φλέγεται. Αμέσως μετά Έλληνες αξιωματικοί εισήλθαν στο κτήριο και με προετοιμασμένα τα όπλα αναζητούσαν τον Μακάριο για να τον εκτελέσουν. Ευτυχώς είχε καταφέρει να διαφύγει στο μετόχι της Μονής Κύκκου και εν συνεχεία από το όρος Τρόδος στην Πάφο. Ο αγώνας ήταν άνισος και ο Αρχιεπίσκοπος, για να μην πέσει στα χέρια της Χούντας, κατέφυγε στις βρετανικές βάσεις και από εκεί φυγαδεύτηκε στη Μάλτα για να καταλήξει στο Λονδίνο.

Μπροστά στην άρνηση διαφόρων προσωπικοτήτων να αναλάβουν την Προεδρία, η Χού-

Γλαύκος Κληρίδης και Ραούφ Νεκτάς κατά τις ενδοκυπριακές συνομιλίες.

να διόρισε τον Νίκο Σαμψών, γνωστό για το τρομοκρατικό του παρελθόν. Στο μεταξύ η εμφύλια σύρραξη απλωνόταν σε όλη την Κύπρο. Οι τρομοκράτες της ΕΟΚΑ Β' ανεξέλεγκτοι πλέον βασάνιζαν και σκορπούσαν τον θάνατο σε ολόκληρο το νησί. Οι παρανοϊκοί πραξικοπηματίες δεν είχαν μόνον βουτήξει την Κύπρο σε ένα λουτρό αίματος, αλλά είχαν καταστρέψει την τελευταία ευκαιρία για μία ευνοϊκή λύση στο Κυπριακό. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω οι ενδοκυπριακές συνομιλίες είχαν ολοκληρωθεί και έμεναν μόνο οι υπογραφές. Αλλά και στην περίπτωση που δεν θα επερχόταν συμφωνία, η ελληνοκυπριακή πλευρά είχε πλήρη κυριαρχία

στο έδαφος του νησιού, ενώ οι Τουρκοκύπριοι είχαν περιορισθεί σε κάτι λιγότερο από το 5%.

Στις 20 Ιουλίου αρχίζει η τουρκική εισβολή. Η απόβαση ξεκίνησε στις 05:15 στις βόρειες ακτές της μεγαλονήσου, στην περιοχή της Κερύνειας και πραγματοποιήθηκε χωρίς μεγάλη δυσκολία. «Τα τανκς και οι άλλες στρατιωτικές δυνάμεις ήταν συγκεντρωμένες στην περιοχή της Λευκωσίας και σ' άλλες καίριες για την προστασία της Χούντας περιοχές λόγω της συνεχόμενης δραστηριότητας εναντίον των οπαδών του Μακαρίου και των συνεχιζόμενων συλλήψεων, κρατήσεων και

κακοποιήσεων Ελλήνων Κυπρίων. Τα παράκτια φυλάκια και πυροβολεία ήταν εγκαταλελειμμένα, κενά, ανοχύρωτα και χωρίς επάνδρωση και άφηναν έτσι ελεύθερη την είσοδο στον εισβολέα. Η αντίσταση που πρόβλεπαν ορισμένες μονάδες της Εθνικής Φρουράς που βρέθηκαν στην περιοχή, ηρωική και με αυτοθυσία, ήταν πρωτοβουλιακή και ανοργάνωτη» (Χριστοδούλου, ό.π.).

Στις 14 Αυγούστου επέρχεται κατάρρευση των ειρηνευτικών συνομιλιών της Γενεύης. Αρχίζει η δεύτερη επιχείρηση του Αττίλα. Χιλιάδες Τούρκοι στρατιώτες και τεθωρακισμένα εξορμούν κατά της Λευκωσίας, της Λεύκης και της Αμμοχώστου. Η αντίσταση των ελληνοκυπριακών δυνάμεων ηρωική, αλλά ανίσχυρη να ανακόψει τις τουρκικές δυνάμεις που ήταν πολυλαπλάσιες, καλύτερα εξοπλισμένες και διέθεταν αεροπορική κάλυψη. Στις 6 το απόγευμα της 16ης Αυγούστου πραγματοποιήθηκε η κατάπαυση του πυρός. Η Τουρκία κατέλαβε το 36,4% του κυπριακού εδάφους, το οποίο είναι και το πλουσιότερο τμήμα του. Ο απολογισμός ήταν περίπου 1.700 αγνοούμενοι, 3.000 νεκροί και 200.000 Ελληνοκύπριοι πρόσφυγες. Στις 7 Δεκεμβρίου στην πλατεία της Αρχιεπισκοπής στη Λευκωσία 200.000 Κύπριοι υποδέχονται τον Μακάριο. «Μετά νεκρών ελογίσθη. Και ιδού εν ζωή ευρίσκομαι» ήταν οι πρώτες λέξεις του προς τα παραληρούντα πλήθη» (Χριστοδούλου, ό.π.). Ενώπιον μιας τεράστιας εθνικής συμφοράς η Κύπρος ήταν υποχρεωμένη να ανασυντάξει τις δυνάμεις της για να κρατηθεί όρθια για τη δύσκολη εποχή που ακολουθούσε.

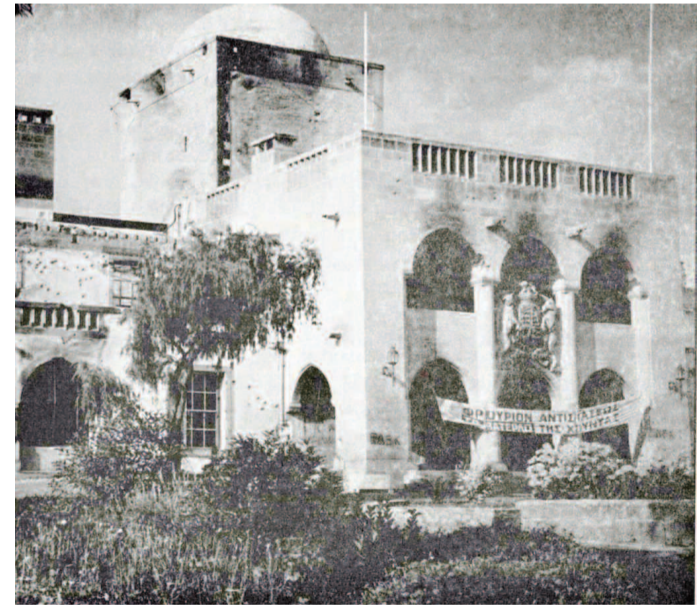
Στο επόμενο και τελευταίο ένθετο που θα κυκλοφορήσει την Πέμπτη 17 Δεκεμβρίου γράφουν οι:
- Πέτρος Παπαπολυβίου, Αναπληρωτής καθηγητής Πανεπιστημίου Κύπρου, με θέμα «Κύπρος, 1945-2004»
- Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Τακτικός Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, με θέμα «Η Ελλάδα και η τουρκική εισβολή, Ιούλιος-Αύγουστος 1974: στρατιωτικές και στρατηγικές όψεις»

Το κατεστραμμένο κτίριο της Αστυνομίας Λεμεσού από τις ομάδες του Γ. Γρίβα

Η Λευκωσία βομβαρδίζεται, 1974

Το βομβαρδισμένο Προεδρικό Μέγαρο από τους πραξικοπηματίες του Ιωαννίδη

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

1. Κιζιλγιουρέκ Νιαζί, Κύπρος: Το αδιέξοδο των Εθνικισμών.
2. Ιεροδιακόνου Λεόντιος, Το κυπριακό πρόβλημα.
3. Χριστοδούλου Μιλτιάδης, Η πορεία μιας εποχής.
- Χριστοδούλου Μιλτιάδης, Η πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων και η Κύπρος (2 τόμοι).
4. Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, Η ταραγμένη εξαετία (1961-1967).
5. Ριζάς Σωτήρης, Ένωση - Διχοτόμηση - Ανεξαρτησία.
6. Παπαπολυβίου Πέτρος - Συρίγος Άγγελος - Χατζηβασιλείου Ευάνθης (επιμέλεια), Το Κυπριακό και το Διεθνές Σύστημα, 1945-1974: Αναζητώντας θέση στον κόσμο.
7. Πικρός Γ., Ο Βενιζέλος και το Κυπριακό.
8. Λαζαρίδης Σταύρος Γ. (έρευνα-συγγραφή), Ενθύμιον Αμμοχώστου: Η πόλη των τριών ηπείρων 1600 π. Χ. - 1960 μ. Χ.
9. Μυλωνάς Θαλής Δ., Ανατομία του Κυπριακού. Η εισβολή των Τούρκων στην Κύπρο και η διεθνής νομιμότητα.
10. Δρουσιώτης Μακάριος, Η πρώτη διχοτόμηση. Κύπρος 1963-1964.
11. Δρουσιώτης Μακάριος, ΕΟΚΑ Β & CIA. Το ελληνοτουρκικό παρακράτος στην Κύπρο.
12. Στυλιανού Πέτρος, Τα Οκτωβριανά. Η εξέγερση του 1931 στην Κύπρο.
13. Αποστολάκη Αλέξα - Σταμπογλή Ελένη, Αλφαβητάρι της Κύπρου.

14. Αβέρωφ Ευάγγελος, Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό 1950-1963).
15. Αλεξανδράκης Μενέλαος - Θεοδωρόπουλος Βύρων - Λαγάκος Ευστάθιος, Το Κυπριακό 1950-1974, Μια ενδοσκοπήση.
16. Βλάχος Άγγελος
- Δέκα χρόνια Κυπριακού.
- Μια φορά κι ένα καιρό ένας διπλωμάτης.
17. Βουλή των Ελλήνων, Το Κυπριακό στη Βουλή των Ελλήνων, τόμοι 4.
18. Γαρουφαλιάς Πέτρος, Ελλάς και Κύπρος, Τα τραγικά σφάλματα - Ευκαιρίες που χάθηκαν (1964-1965).
19. Γρηγοριάδης Σόλων, Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος 1941-1974.
20. Κληρίδης Γλαύκος, Η κατάθεση μου, τόμοι 4.
21. Κρανιδιώτης Νίκος, Δύσκολα Χρόνια Κύπρος 1950-1960.
- Ανοχύρωτη Πολιτεία, τόμοι 2.
- Οι διαπραγματεύσεις Μακαρίου - Χάρντιγκ 1955-1956.
22. Λιναρδάτος Σπύρος, Από τον Εμφύλιο στη Χούντα, 1949-1967, τόμοι 5.
23. Μεταξάς Ιωάννης, Ημερολόγιο.
24. Μπίτσιος Δημήτρης
- Κρίσιμες ώρες.
- Φύλλα από ένα Ημερολόγιο.
25. Παπαγεωργίου Σπύρος

- Από την Ζυρίχη εις τον Αττίλαν, τόμοι 3.
- Τα κρίσιμα ντοκουμέντα του Κυπριακού, τόμοι 3.
26. Πεσμαζόγλου Γεώργιος Ι., Το χρονικό της ζωής μου (1889-1979).
27. Πουρνάρας Δημήτριος, Στη φυλακή ο Γεώργιος Παπανδρέου εκμυστηρεύεται και κατηγορεί...
28. Στεφάνου Σ. Ι. (επιμέλεια)
- Ελευθερίου Βενιζέλου τα κείμενα, τόμοι 4.
- Ελευθερίου Βενιζέλου Πολιτικά Υποθήκια.
29. Τούμπας Ιωάννης Ν., Από το Ημερολόγιον ενός Υπουργού.
30. Εφημερίδα «Καθημερινή», Ιστορικά Λευκώματα 1960, 1963-1967, 1974.
31. Εφημερίδα «Καθημερινή» 20/9/2015, Τα Σεπτεμβριανά.
32. Αρχείο Ιστορικής και Δημοσιογραφικής φωτογραφίας.
33. Φωτοειδοσεογραφικό Πρακτορείο «Ηνωμένοι Φωτορεπόρτερ».
34. Αρχείο Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος».
35. Ιστορική εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου
36. Χρ. Οικονομίδης, Απομυθοποιημένη ιστορία του Κυπριακού στα τελευταία 50 χρόνια
37. Π. Πιπινέλης, Η διαχείριση του Κυπριακού ζητήματος κατά τα τελευταία έτη, Αθήνα 1959
38. Μ. Χριστοδούλου, Κύπρος - Ελλάς (Σχέσεις Αθηνών-Λευκωσίας)

ΠΕΣΟΝΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΕΡΟΑΠΟΒΑΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ "ΝΙΚΗ" της 21^{ης} - 22^{ας} ΙΟΥΛΙΟΥ 1974 ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

ΑΕΡΟΠΟΡΟΙ της 354 Μ.Τ.Μ.

Επισμηναγός (I)
Παναγόπουλος Βασίλειος
Αγρίνιο Αιτωλοακαρνανίας

Επισμηναγός (I)
Συμεωνίδης Στέργιος
Σέρρες

Αρχισμηνίας
Λάβαρης Γεώργιος
Κορωπί

Ιπτάμενος μηχανικός
Ανθimos Ηλίας
Αθήνα

ΚΑΤΑΔΡΟΜΕΙΣ Α΄ ΜΟΙΡΑΣ ΚΑΤΑΔΡΟΜΩΝ ΜΑΛΕΜΕ ΧΑΝΙΩΝ

ΔΕΑ (ΚΔ)
Τσαμακράνης Δημήτριος
του Ματθαίου Καβάλα

Λοζίας (ΚΔ)
Καβροχωριανός Νικόλαος
του Γεωργίου Ζαρός Ηρακλείου

Λοζίας (ΚΔ)
Τζιλιβάκης Στέφανος
του Σταύρου - Χανιά

Δεκανίας (ΚΔ)
Τσάκονας Ευάγγελος
του Ανδρέα Κολιάκο - Αργολίδας

Δεκανίας (ΚΔ)
Χριστόπουλος Αθανάσιος
του Ανδρέα - Περιστερί Αττικής

Καταδρομέας Αναστασόπουλος
Ανδρέας του Μιχαήλ
Χάβρι Ηλείας

Καταδρομέας Γιαννακάκης
Κοσμάς του Εμμανουήλ
Ζουναί Χανίων

Καταδρομέας Γιαννάκος
Στέφανος του Θωμά
Παλιοεκκλησιο Καρόιτας

Καταδρομέας Γιαννόπουλος
Παναγιώτης του Αριστείδη
Κρουνέρι Μεσσηνίας

Καταδρομέας Δαλαμιγάκης
Ηλίας του Δημητρίου
Μεσοχώρι Λάρισας

Καταδρομέας Δοϊτσίδης
Χριστόδουλος του Παναγιώτη
Διδυμότειχο Έβρου

Καταδρομέας Ζησιμόπουλος
Αντώνιος του Γεωργίου
Βάρκις Αττικής

Καταδρομέας Ηλίας Κων/νος
του Σωτηρίου
Μαρκόπουλο Αττικής

Καταδρομέας Κασιμάκης
Σωτήριος του Νικολάου
Αίγινα Αττικής

Καταδρομέας Κατέρος
Κων/νος του Γεωργίου
Κεραμάτες Άρτας

Καταδρομέας Κουροίνης
Σωτήριος του Ιωάννη
Καστάνιτσα Αρκαδίας

Καταδρομέας Λυδής
Χρήστος του Λουκά
Αταλάντη Φθιώτιδας

Καταδρομέας Μανιάτης
Σπυρίδων του Βασίλειου
Ζαχάρο Ηλείας

Καταδρομέας Μονιάς Ηλιάνος
του Γεωργίου
Παραβόλα Αιτωλοακαρνανίας

Καταδρομέας Μπαρότας Κων/νος
του Αντωνίου
Βασιλικό Εύβοιας

Καταδρομέας Νάκος Κων/νος
του Γεωργίου
Πλάτανος Τρικάλων

Καταδρομέας Νόμπελης
Σπυρίδων του Ιωάννη
Αιγάλεω Αττικής

Καταδρομέας Οικονομάκης
Κων/νος του Νικολάου
Ηράκλειο

Καταδρομέας Πρινιαδής
Στυλιανός του Εμμανουήλ
Στόλοι Ηρακλείου

Καταδρομέας Σιορόκος Δημήτριος
του Βασίλειου
Βραχνεία Πατρών

Καταδρομέας Σκιαδαρήσης
Νικόλαος του Χαράλαμπος
Χαμόλακος Κεφαλληνίας

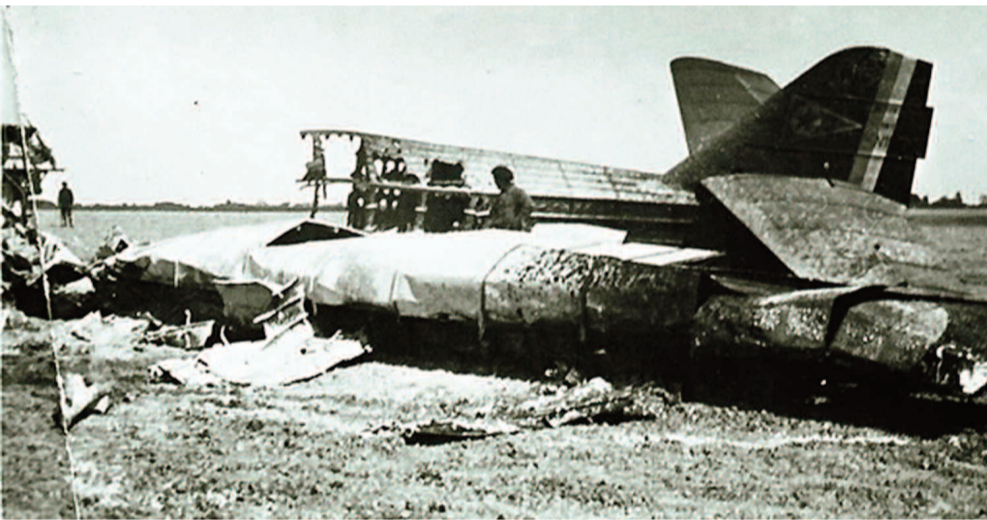
Καταδρομέας Τζουράς
Σωτήριος του Ιωάννη
Κορφές Καλαβρύτων

Καταδρομέας Τούλης Ηλίας
του Αθανασίου
Μάραθος Ηρακλείου

Καταδρομέας Χατζόπουλος
Χρήστος του Αθανασίου
Διδυμότειχο Έβρου

Ο Τύμβος της Μακεδονίτισσας στη Λευκωσία, στρατιωτικό νεκροταφείο Ελλαδιτών και Ελληνοκυπρίων πεσόντων στα γεγονότα του 1964 και του 1974.

Στις 22 Ιουλίου 1974 στο ίδιο σημείο καταρρίφθηκε, από φίλια πυρά, αεροπλάνο τύπου "Noratlas", το οποίο μετέφερε άνδρες της 1ης Μοίρας Καταδρομών των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων από το Μάλμε, στο πλαίσιο της αποστολής «Νίκη», προς υποστήριξη των δυνάμεων της Εθνικής Φρουράς για απόκρουση της τουρκικής εισβολής. Το αεροσκάφος χτυπήθηκε από κυπριακά αντιαεροπορικά επειδή θεωρήθηκε τουρκικό. Στο σημείο όπου κατέπεσε, τα συντρίμια του αεροσκάφους και σοροί των καταδρομέων σκεπάστηκαν κάτω από τόνους χώμα. Μετά από 41 χρόνια, τον Ιούλιο του 2015, ξεκίνησε ανασκαφή για να ανευρεθεί η άτρακτος και τα λείψανα των επιβαινόντων.